

T.C.
İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Anabilim Dalı

SALDIRGANLIK İLE AİLE İÇİ ŞİDDET
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Sevil YAVUZ GÜMÜŞ

İSTANBUL, 2011

SALDIRGANLIK İLE AİLE İÇİ ŞİDDET ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Sevil YAVUZ GÜMÜŞ

T.C.

İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ŞAHİN

İSTANBUL, 2011

Bu alışmayı Annem Alime YAVUZ'a ithaf ediyorum.

T.C

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

Enstitümüzün Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencilerinden 095003032 numaralı Sevil Yavuz Gümüş'ün İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "Saldırganlık ile Aile İçi Şiddet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu tezi, Yönetim Kurulumuzun 06.10.2011 tarih ve 2011/18 sayılı toplantısında atanan ve Sefaköy Yerleşkesinde 12.10.2011 Çarşamba günü saat 10.00 toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin 5. Bendi gereğince (90) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında oybirliği ile kabul kararı verilmiştir.

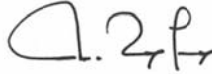
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ŞAHİN

İmza:

Üye: Prof. Dr. Mehmet Tayfun AMMAN

İmza:

Üye: Yrd. Doç. Dr. Margorit Rita KRESPI BOOTHBY

İmza:

ÖZET

Yavuz-Gümüş, Sevil. Saldırđanlık ile Aile İçi Şiddet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Bu araştırma saldırganlık ile aile içi Şiddet arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile 30 saldırgan ve 30 saldırgan olmayan (pasif) ilköğretim ikinci kademe öğrencileri ve anneleri ile yapılmıştır. Araştırmada öğrencilere “Saldırđanlık Ölçeği (Can, 2002)”, öğretmenlere ve annelere ise araştırmacı tarafından geliştirilen “Öğretmen ve Anne Saldırđanlık Formları” verilmiştir. Aile içi Şiddet hakkındaki bilgiler ise araştırmacı tarafından geliştirilen “Çocuk ve Anne Aile İçi Şiddet Anketleri” ile mülakat tekniği kullanılarak toplanmıştır.

Araştırma sonucunda saldırgan çocukların, pasif çocuklara göre aile içinde daha fazla Şiddet davranışlarına maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Benzer Şekilde saldırgan çocukların anneleri, pasif çocukların annelerine göre eŐleri tarafından daha fazla Şiddet davranışlarına maruz kalmıştır. Ayrıca çocuk sayısı ve annenin eğitimi ile aile içi Şiddet davranışları arasında ilişki tespit edilmiştir. Yapılan mülakatlar sonucunda hafif düzeyde Şiddetin çocuklar ve anneleri tarafından bir disiplin yöntemi olarak benimsendiği anlaŐılmıŐtır. Araştırma sonucunda çocukların kendilerini annelerinin ve öğretmenlerinin verdikleri saldırganlık puanlarına göre daha saldırgan olarak değerlendirdiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuç farklı kaynaklardan bilgi toplamanın önemi ortaya koymuştur. Ayrıca bu araştırmada nitel bilgiler nicel bilgilerden farklı bulgular ortaya koymuştur. Bu sonuçlar araştırmalarda nicel bilgilerin nitel bilgilerle desteklenmesinin önemini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Saldırđanlık, Aile içi Şiddet

ABSTRACT

Yavuz-Gümüş, Sevil. A Study on the Relationship between Aggressive Behavior and Domestic Violence, Master Thesis, Istanbul, 2011.

This research was conducted with a sample of 30 students displaying aggressive behavior and 30 students displaying non-aggressive behavior and their mothers with the aim of investigating the relationship between aggression and domestic violence. "Aggression Questionnaire" and a short form of "Mother and Teacher Aggression Questionnaire" were used to measure the aggression level of the students. Children and their mothers also completed "A Domestic Violence Survey" which was developed by the researcher to measure the levels of domestic violence.

The results of this research strongly suggested that the violence within the family was associated with aggressive behaviors of the students. The students who displayed aggressive behavior had been exposed to more domestic violence behaviors when compared with the students from the non-aggressive group. The mothers whose children displayed aggressive behavior had been exposed to more domestic violence behaviors compared with the mothers whose children were non-aggressive. Exposure to domestic violence was also closely associated with the educational levels of mothers and the number of children living at home. Results of the interviews revealed that both children and their mothers had accepted some kinds of behaviors including verbal and physical violence as a form of discipline. Gathering qualitative data from both children and their mothers revealed different findings from the results of the quantitative information. In conclusion it is clearly important that both quantitative and qualitative data are considered alongside each other in a research project such as this.

Key Words: Aggression Tendency, Domestic Violence

İÇİNDEKİLER

Sayfa no

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
ÖNSÖZ.	vii

I. BÖLÜM- GİRİŞ

Giriş.....	1
Araştırmanın Amacı.....	4
Hipotezler.....	4
Sayıtlılar.....	5
Sınırlılıklar.....	5
Tanımlar.....	6
Araştırmanın Önemi.....	7

II. BÖLÜM- KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Saldırganlık.....	10
2.2. Saldırganlıkla İlgili Kuramlar	12
2.2.1. Doğuştan Gelen Bir özellik Olarak Saldırganlık.....	13
2.2.1.1. Psikoanalitik Kuram.....	13
2.2.1.2 Etiyoloji Kuramı.....	14
2.2.1.3. Biyolojik Kuram.....	15
2.2.2. Öğrenilmiş Bir Davranış Olarak Saldırganlık.....	16
2.2.2.1. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	18
2.2.2.2. Şiddetin Kuşaklararası Geçiş Kuramı.....	20
2.2.2.3. Engellenme-Saldırganlık Kuramı	21
2.2.3. Genel Saldırganlık Modeli.....	23
2.3. Aile İçi Şiddet.....	25
2.4. Saldırganlıkla İlgili Araştırmalar.....	28

EKLER

EK-1: Saldırganlık Ölçeği (Can, 2002).....	77
EK-2: Saldırganlık Ölçeği (Anne Formu).....	79
EK-3: Saldırganlık Ölçeği (Öğretmen Formu).....	80
EK-4: Aile İçi Şiddet Anketi (Çocuk Formu).....	81
EK-5: Aile İçi Şiddet Anketi (Anne Formu)	83

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa no
Tablo 1. Saldırgan Çocukların Sınıf Frekansları.....	44
Tablo 2. Pasif Çocukların Sınıf Frekansları.....	44
Tablo 3. Saldırgan Çocukların Cinsiyet Frekansları.....	45
Tablo 4. Pasif Çocukların Cinsiyet Frekansları.....	45
Tablo 5. Saldırgan Çocuklar - Öğretmen Saldırganlık Formu Puanları	47
Tablo 6. Pasif Çocuklar - Öğretmen Saldırganlık Formu Puanları	47
Tablo 7. Saldırgan Çocuklar - Anne Saldırganlık Formu Puanları.....	48
Tablo 8. Pasif Çocuklar- Anne Saldırganlık Formu Puanları	48
Tablo 9. Saldırgan Çocuklar - Saldırganlık Ölçeği Puanları.....	50
Tablo 10. Pasif Çocuklar - Saldırganlık Ölçeği Puanları.....	50
Tablo 11. Saldırgan Çocuklar - “Annen veya Baban sana bu şekilde davranmakta haklı mı?”	57
Tablo 12. Pasif Çocuklar - “Annen veya Baban sana bu şekilde davranmakta haklı mı?”	57
Tablo 13. Saldırgan Çocuklar - “Çocuğunuzun terbiyesinde şiddet kullanmak gerekli mi?”	58
Tablo 14. Saldırgan Çocuklar - “Çocuğunuzun terbiyesinde şiddet kullanmak gerekli mi?”	58
Tablo 15. Saldırgan Çocuklar-Ebeveynlerin Çocuğa Uyguladığı Şiddet Davranışları ile Çocuk Sayısı	60
Tablo 16. Pasif Çocuklar - Ebeveynlerin Çocuğa Uyguladığı Şiddet Davranışları ile Çocuk Sayısı.....	60
Tablo 17. Saldırgan Çocuklar - Ebeveynlerin Çocuğa Uyguladı Şiddet Davranışları ile Aile Tipi.....	61
Tablo 18. Saldırgan Çocuklar - Ebeveynlerin Uyguladı Şiddet Davranışları ile Annenin Eğitimi.....	61
Tablo 19. Pasif Çocuklar - Ebeveynlerin Uyguladı Şiddet Davranışları ile Babanın Eğitimi.....	62

ÖNSÖZ

Yaşamın her alanında, her an gözlenebilen saldırgan davranışlar günümüzün en önemli sorunlarından. Şiddet ve saldırganlık gençler arasında endişe verici boyutlara ulaşmıştır.

Saldırganlık ve şiddetin önlenmesi, hem bireyler hem de toplumlar için etkili bir çözüm olacağı düşünülmektedir. Saldırganlığı önleme çalışmalarına ve ilgili literatüre katkıda bulunabilmek için bu araştırma ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin saldırganlık davranışı ile aile içi şiddet arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile yapılmıştır.

Araştırmanın oluşturulup uygulanmasındaki katkıları için Sayın Hocam Prof. Dr. Ali Gıtmaz'e ve araştırmanın sonlandırılmasındaki önerileri, çalışma üzerindeki titizliği ve desteği için danışmanım Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Şahin'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca gösterdiği destekten dolayı Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Margorit Rita Krespi Boothby'e teşekkür ederim.

Araştırmaya katılan tüm öğrencilere ve annelere, araştırma süresince yardım ve desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Dr. Selen Ayas'a, Hande Ayhan Gökçek'e, Pervin Tunç'a kız kardeşim Nazan Yavuz'a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma boyunca bana gösterdiği anlayış ve destek için sevgili eşim Ahmet Gümüş'e teşekkür ediyorum.

Sevil YAVUZ GÜMÜŞ

İstanbul, 2011

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Okullarda meydana gelen şiddet olayları günümüzde endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Okullarda yaşanan şiddet olayları, hem eğitim-öğretimi sekteye uğratmakta, hem de öğrenciler için ciddi tehlikeler oluşturmaktadır.

TBMM Sokak Çocuklarını Araştırma Komisyonu'nun hazırladığı rapora göre, Şubat 2006'da 16 ayrı kentte okullarda şiddete dayalı 25 olayın meydana geldiği bildirilmiştir. Bu olaylarda yedi öğrencinin hayatını kaybettiği, 35 öğretmenin yaralandığı ve 34 gencin de gözaltına alındığı belirtilmiştir (Milliyet, 2006a).

Türkiye'de 4153 lise öğrencisi üzerinde yapılan çalışmada, ergenlerin şiddet davranışını gösterme yaygınlığı incelenmiş ve ergenler arasında şiddetin yaygın olduğunu vurgulanmıştır. Bu çalışmada son bir yıl içinde öğrencilerin %42'sinin (n=1720) bir kavgaya karıştıkları, %7'sinin kavgadan sonra tıbbi bir müdahaleye ihtiyaç duydukları bulunmuştur. Okul dönemi boyunca öğrencilerin %19'unun (n=768) diğerlerine zorba davranışlarda buldukları, %30'unun (n=1255) okulda zorba davranışlarda buldukları, %7'sinin (n=309) okulda silah kullanarak zorba davranışlarda buldukları, %8'inin (n=346) ise okul sınırları içerisinde silah taşıdıkları belirlenmiştir (Alikasifoğlu, Ercen, Erginöz, Uysal ve Kaymak, 2004).

Kepençi ve Çınkır'ın (2005) Ankara'da 692 lise öğrencisi ile yaptıkları çalışmada zorbalığın öğrenciler arasındaki yaygınlığını araştırmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin %33,5'inin sözel, %35,5'nin fiziksel, %28,3'nün duygusal ve %15'nin cinsel olarak zorbaca davrandığı bulunmuş ve okullarda zorbalığın ciddi bir sorun olduğu ortaya çıkmıştır.

Okullarda yaşanan şiddet olaylarındaki belirgin artış sonrası Milli Eğitim Bakanlığı okulda şiddet, saldırganlık, zorbalık ve diğer risk faktörleri önleme ve müdahale hizmetlerinin etkili bir şekilde yürütülebilmesi için, "okullarda şiddetin önlenmesi" konulu bir genelge (genelge no: 2006/26) yayınlamıştır.

Çocuklarda görülen saldırgan davranışlar, o andaki ve gelecekteki olası sonuçlarından dolayı kaygı vericidir. Saldırganlık sonucunda bireye hasar veren, yaralama ya da ölüme neden olan şiddet eylemlerini ve düşmanlık ve öfke gibi

öğeleri içerdiği için saldırgan davranışlara maruz kalan kişilerin o andaki sağlıkları olumsuz yönde etkilenebilir.

Bu doğrultuda ülkemizde Kepenkçi ve Çınkır (2005) tarafından yapılan çalışmada, okulda zorbaca davranışlara ve şiddete maruz kalan lise öğrencilerinin kendilerini psikolojik açıdan mutsuz, yalnız ve öfkeli hissettikleri ve yüksek düzeyde kaygı ve düşük düzeyde benlik algısına sahip oldukları, okuldan hoşlanmama, okula devamsızlık, sosyal uyumda zorluklar, depresyon gibi problemler yaşadıklarını ve intihar düşüncelerini içeren psikolojik sıkıntılar çektikleri saptanmıştır. Ayrıca şiddete maruz kalma veya tanıklık etmek, ergenlerin kişiler arası iletişimde ortaya çıkan çatışmaları, şiddeti kullanarak çözmelerine neden olmaktadır (Alikasifoğlu, Ercan, Erginöz, Uysal ve Kaymak, 2004.).

Ayrıca yapılan araştırmalarda şiddete başvuran ergenlerin, gelecekte de bu tür suça yönelik davranışlar sergiledikleri, yetişkinlik dönemlerinde de suç işleme eğiliminde oldukları bulunmuştur (Efilti, 2006). Çocukluk döneminde gözlenen saldırgan davranışlar ileriki yaşlarda görülen tutuklanma, mahkumiyet, alkollü araba kullanma, çocuklarına kötü davranma ve onlara ceza vermek gibi davranışlara temel oluşturmaktadır.

Bir problem çözme yolu olarak algılanan saldırganlık erken yaşlarda öğrenilmektedir ve verilen cezalara rağmen silinmesi zordur. Bu nedenle gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde yapılan müdahale programları geç kaldığı için başarısız olacaktır.

Çocukluk dönemindeki öğrencilerin saldırganlığını etkileyen davranışları belirlemek, saldırgan davranışları azaltmak ve daha ileri boyutta yok etmek, saldırganlığın hangi özellikler ile ne kadar ilişkili olduğunun belirlenmesi ile gerçekleştirilebilir.

Saldırganlığın doğasına bakıldığında ise tanımlanmasına ve kaynağına dair bir uzlaşma söz konusu değildir. Birçok kuram saldırganlığın kaynağını farklı şekilde açıklamaktadır. Bazı ekoller saldırganlığın doğuştan gelen bir davranış olduğunu açıklarken, diğerleri ise saldırganlığın toplumsallaşma süreci ile öğrenilen bir davranış olduğunu savunmaktadır. İnsanların temel dürtülerinden biri olan saldırgan

davranışların kaynağı ne olursa olsun insan yaşamını olumsuz etkilediği kesindir ve saldırganlığın nedenleri araştırılmalıdır.

Saldırganlık davranışının ortaya çıkma nedenleri arasında aileye ait özellikler ilk sırada yer almaktadır. Çünkü çocukluk döneminde çocuğun gelişimi ve ruh sağlığı üzerinde aile önemli bir role sahiptir. Ebeveynlerin çocuğun davranışlarını gereksiz yere engellemesi, çocuğun davranışlarını eleştirmesi, alay etmesi, sık sık ceza vermesi, çocuğun her istediğini yapması veya ihmal etmesi, saldırgan davranışlara neden olmaktadır (Aral ve diğerleri, 2004).

Çocukta saldırganlık anne-babanın aşırı koruyucu veya reddedici, aşırı ilgisiz ya da ilgili davranması ile fiziksel ya da sözel şiddet uygulamasına bağlı olarak ortaya çıkabilir (Masalcı, 2001). Anne babanın aşırı düşkünlüğü veya aşırı korumacı tutumundan dolayı gelişen içsel kontrolün zayıflığı da saldırgan davranışlara neden olabilir.

Saldırgan davranışların öğrenilmesinde özdeşim kurmanın rolü büyüktür. Çocukluk döneminde örnek alınan kişilerdeki öfke, öfke ifade şekilleri ve saldırgan davranışlar çocuk tarafından benimsenip tekrarlanmaktadır. Bunun yanı sıra bazı toplumlar saldırganlığı erkeklik ve mertlik simgesi olarak değerlendirdiğinden özdeşleşme süreci içinde çocukların nefret, öfke duygularını ve şiddet eylemlerini de benimsemektedir.

Araştırmacılar yetişkinlikte görülen birçok davranış bozukluğunun temelinin çocuklukta atıldığını düşünmektedir. Bu nedenle çocuklukta görülen saldırgan davranış ve uyum sorunları erken tanınır ve tedavi edilirse, yetişkinlikte ortaya çıkabilecek saldırgan davranışların birçoğu engellenmiş olur.

Sağlıklı bir yetişkin olmanın, dolayısıyla da sağlıklı nesiller yetiştirmenin ön koşulu ruh sağlığı yerinde saldırgan davranış sergilemeyen çocuklar yetiştirmektir. Bu da bireylerin erken çocukluk dönemini sağlıklı bir şekilde geçirmelerine bağlıdır.

Araştırmacılar aile içi şiddetin çocuğun gelişimini ve psikolojisini olumsuz etkilediğini kabul etmektedir. Aile içi şiddetin saldırgan davranışların üzerindeki etkisi ise tartışma konusudur. Aile içi şiddetin çocuğun saldırgan davranışları üzerindeki etkisini araştırmak saldırganlığın kaynağını anlamaya yardımcı olacaktır

ve saldırganlığı önleme programlarına ışık tutacaktır. Bu nedenle bu araştırmada aile içi şiddet ve saldırganlık arasındaki ilişki incelenecektir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı ilköğretim 6., 7. ve 8. sınıfa devam öğrencilerinin saldırganlık davranışları ile aile içinde yaşanan şiddet arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemektir.

Hipotezler

Bu araştırmada yukarıdaki genel amaca bağlı olarak şu hipotezler kurulmuştur:

1. Çocukların okuldaki ve evdeki saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olacaktır.
2. Üç ayrı kaynaktan (çocuklar, öğretmenler, anneler) toplanan saldırganlık puan ortalamaları arasında fark olacaktır.
3. Saldırganlık sosyal öğrenme kuramının savunduğu gibi sosyalleşme sürecinde öğreniliyorsa çocuğun ilk sosyalleştiği yer olan aile içinde yaşanan şiddet davranışları çocuğun saldırganlığını artıracaktır.
4. Saldırgan çocuklar pasif çocuklara göre daha fazla sözel-duygusal ve fiziksel şiddet davranışlarına maruz kalmaktadır.
5. Çocuklar, ebeveynlerinden gördükleri şiddet davranışlarını hak ettiklerini düşünmektedir.
6. Anneler hafif düzeyde sözel-duygusal ve fiziksel şiddet davranışlarının çocuk terbiyesinde başvurulmasının gerekli olduğunu düşünmektedir.
7. Aile içi şiddet ile ailedeki çocuk sayısı, aile tipi, ailenin gelir seviyesi, anne ve babanın eğitimi gibi demografik değişkenleri arasında bir ilişki vardır.

Sayıtlılar

1. Katılımcılar, “Saldırganlık Ölçeği”, “Saldırganlık Formu (Anne ve Öğretmen Formu)” ve “Aile içi Şiddet Anketi’ni (Çocuk ve Anne Formu)” içtenlikle yanıtlayacakları,

2. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları, ölçülmek üzere hazırlandığı özellikleri ölçebilme gücüne sahip olduğu,

3. Bu araştırmada mülakat sırasında çocukların ve annelerinin doğru bilgiler vereceği varsayılmaktadır.

Sınırlılıklar

1. Bu araştırma 2010-2011 öğrenim yılında İstanbul ili Esenyurt ilçesinde bulunan Fahir ilköğretim Okulu’nda eğitim gören 6., 7. ve 8. sınıf öğrenciler ve onların anneleri ve öğretmenleriyle sınırlıdır.

2. Bu araştırmada saldırganlık düzeyi ile aile içi şiddet arasındaki ilişkiyi incelemek için elde edilen veriler, katılımcıların “Saldırganlık Ölçeği”, “Saldırganlık Formu (Anne ve Öğretmen)” ve “Aile içi Şiddet Anketi’nin (Çocuk ve Anne Formu)” ölçtüğü ile sınırlıdır.

3. Bu araştırmanın örneklemine anne-babası sağ ve birlikte yaşayan öğrenciler oluşmaktadır. Örnekleme anne babası boşanmış, anne ya da babadan birisi ölmüş olan, anne-babası ile çeşitli nedenlerden dolayı birlikte yaşamayan öğrenciler dahil edilmemiştir.

Tanımlar

Saldırganlık Düzeyi: Saldırganlık, diğer bir canlıya kasıtlı olarak, fiziksel ya da duygusal olarak zarar verme tutum ve davranışını içeren bir durumdur (Ballard ve ark. 2004). Bu araştırmada saldırganlık düzeyi, “Saldırganlık Ölçeği (Can, 2002)” ve bu ölçek kısaltılarak geliştirilen “Saldırganlık Formu (Anne ve Öğretmen Formu)” ile ölçülmüştür.

Aile: Aile, kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülü bir gruptur (Marshall, 1997:7, Akt: Vatandaş, 2003). Günümüz modern toplumların yapısı içerisinde aile türleri iki grupta incelenmektedir. Birincisi ana, baba, çocuklar ve/veya çocuklardan oluşan çekirdek ailedir. İkincisi ana, baba, çocuklar ana veya/veya babanın akrabalarından bir ya da birkaçı ile bazen akraba olmakla birlikte hanımların da aynı çatı altında yaşadığı geniş aile tipidir. Bu araştırmada çekirdek aile ve geniş aile değişken olarak alınmıştır.

Evlilik: Kadın ve erkeğin hem sosyal, hem de hukuki açıdan, içinde yaşadıkları toplumda egemen olan kurallara uygun olarak karşılıklı yükümlülükler üstlenme suretiyle hayatlarını birleştirmeleri, aile kurup bir arada yaşamaya başlamalarıdır (Demir, 1993:126, Akt: Vatandaş, 2003). Araştırmaya sadece anne babanın bir arada yaşadığı evli anneler ve çocukları dahil edilmiştir.

Aile içi şiddet: Şiddet (violence), fiziksel ya da fiziksel olmayan biçimlerde, fiziksel ve ruhsal acı ile zarar veren saldırgan davranıştır. Aile içi şiddet ise “bir aile bireyinin bir diğerinin kötü muamelesine maruz kalması” şeklinde tanımlanır (Yıldırım, 1998). Aile içi şiddet, dövme ve/veya yaralama, sakatlama, cinsel saldırı, tecavüz ve öldürme gibi somut biçimde tespit edilebileceklerden; gözle görülmesi ve tespit edilmesi son derece zor sözel, duygusal ve zihinsel boyutlara da uzanabilir (Vatandaş, 2003). Bu araştırmada aile içi şiddetin türleri, şiddetin yönü ve boyutu incelenecektir.

Aile içi şiddetin türleri fiziksel ve sözel-duygusal şiddet olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Fiziksel şiddet dövme, tokatlama, tekmeleme, yakma gibi eylemlerin yer aldığı ve beden üzerinde fiziksel etkileri gözlenebilen şiddet türüdür. Sözel-duygusal şiddet ise fiziksel şiddet kategorisine girmeyen küfür etme, tehdit,

küçümseme, alay, bezdirme aile içinde yaşanan her türlü duygusal, sözel şiddet davranışlarını içermektedir.

Aile içi şiddetin yönü anneye yönelik “eşler arası şiddet” ve “çocuğa yönelik şiddet” olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Eşler arası şiddet aile içinde ebeveynler arasında gerçekleşen fiziksel ve fiziksel olmayan her türlü şiddet olaylarını kapsamaktadır. Eşler arasında en çok şiddete maruz kalanlar % 97 oranı ile kadınlar olduğu için anneye yönelik şiddet hakkında bilgi toplanmıştır. Çocuğa yönelik şiddet çocuğun ebeveynleri veya diğer aile bireyleri tarafından çocuğa uygulanan fiziksel veya fiziksel olmayan her türlü şiddet davranışlarıdır.

Çocuk açısından aile içi şiddetin üç boyutu vardır. Birincisi çocuğun aile içinde ebeveynleri arasında yaşanan şiddet olaylarına şahit olması, ikincisi çocuğun ebeveynlerinin şiddetine maruz kalması ve üçüncüsü her ikisini de yaşamasıdır. Çocuğun şiddete şahit olması, çocuğun anne ve babası arasında yaşanan her türlü şiddet olayını duyması veya görmesidir. Aile içi şiddete maruz kalma, aile içinde çocuğun aile bireyleri tarafından fiziksel veya fiziksel olmayan şiddete maruz kalmasıdır.

Bu araştırmada aile içi şiddet hakkındaki bilgiler araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış “Aile İçi Şiddet Anketi (Çocuk ve Anne Formu)” ile annelerle yapılan mülakatlarla toplanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Okullardaki şiddet olayları hem eğitimcileri, hem de ebeveynleri endişelendiren boyutlara ulaşmıştır. Okulda şiddet ve saldırganlık, diğer istenmeyen davranışlar gibi okuldaki eğitim çalışmalarını olumsuz yönde etkilemesinin yanı sıra, öğrencilerin karşılanması gereken temel gereksinimlerinden biri olan güvenlik gereksinimini de tehdit ettiği için, istenmeyen davranışlar arasında ön sırada yer almaktadır (Öğülmüş, 1995).

Okullarda yaşanan şiddet ve saldırganlığı önleyebilmek için saldırgan davranışların nedenlerini araştırmak gerekmektedir. Saldırganlığın doğasına bakıldığında ise kaynağına dair uzlaşılmış bir açıklama mevcut değildir. Bu

araştırma, saldırganlığın Frued'un savunduğu gibi güdüsel, doğuştan gelen bir davranış mı olduğu, yoksa sosyal öğrenme kuramının savunduğu gibi sosyalleşme sürecinde öğrenilen bir davranış mı olduğu tartışmasını aydınlatacağı umulmaktadır.

Eğer saldırganlık öğrenilen bir davranışsa çocuk saldırganlığı ilk olarak aile ortamında öğrenecek ve saldırganlığın ortaya çıkmasında aileye ait özellikler ilk sırada yer alacaktır. Aile içi şiddet ise saldırgan davranışların gelişimde etkili olabileceği düşünülen en önemli değişkendir. Araştırmacılar, genel olarak aile içi şiddetin çocuğun davranışlarını ve psikolojisini olumsuz etkilediğini kabul etmektedir. Fakat aile içi şiddetin saldırganlık üzerinde ne derece etkili olduğu ise halen tartışma konusudur.

Bunun nedeni saldırganlık ile aile içi şiddet arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların yeteri sayıda olmayışıdır. Saldırganlığı konu alan araştırmalarda genel olarak zorbalık, zorba ve kurban arasındaki ilişki, zorba ve kurbanların kişilik özellikleri gibi saldırganlık değişkenine yakın değişkenleri incelenmiştir. Aile içi şiddet konusunda ise araştırmalar aile içi şiddeti tek başına derinlemesine incelerken, aile içi şiddetin saldırganlık üzerindeki etkisine bakılmamıştır.

Son yıllarda sayıları kısıtlı da olsa aile ortamı, aile işlevi, öfke ifade tarzları, ebeveyn stilleri gibi aile dinamiklerini konu alan aile içi şiddet değişkenine yakın değişkenler ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi gösteren araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar saldırganlık ile aile içinde yaşanan şiddet arasındaki ilişkiyi doğrudan konu almasa da sonuçlar aile içi şiddet ile saldırganlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu, aile içinde yaşanan olumsuzlukların ve şiddetin çocuğun saldırgan davranışlarını artırdığını ve çeşitli davranış problemlerine neden olduğunu vurgulamaktadır.

Aile içi şiddetin saldırgan davranışlar üzerindeki etkisini anlamak için daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle bu araştırmada, çocuğun evde ne tür şiddete maruz kaldığı veya şahit olduğu, çocuğun evde ve okulda karşılaştığı saldırgan davranışlar arasında bir fark olup olmadığı, saldırgan çocukların gerçekten aile içinde şiddet yaşayan ailelerden mi geldiği gibi aile içi şiddet değişkenlerini toplanan nicel ve nitel bilgilerle derinlemesine incelenecektir.

Ayrıca bu alanda yapılan çalışmalarda toplanan veriler bir kaynaktan, mesela sadece “çocuktan” alınan bilgilere dayanmaktadır. Aile içi şiddet değişkeni, çocukların aile içinde şiddet var mı sorusuna, “var” veya “yok” şeklinde verdikleri cevaplarla sınırlı kalmış, aile içi şiddet konusunda çocukların anneleri, öğretmenleri gibi diğer kaynaklardan bilgi toplanmamıştır. Dolayısıyla bu verilerin güvenilirliği tartışmalıdır.

Bu araştırmada ise çocukların saldırganlık düzeyi hakkındaki bilgiler anneleri, öğretmenleri ve çocukların kendileri olmak üzere üç kaynaktan, aile içinde yaşanan şiddet hakkındaki bilgiler ise çocukların kendileri ve anneleri olmak üzere iki kaynaktan toplanacaktır. Böylece verileri karşılaştırma şansı doğacaktır ve araştırma verilerin güvenilirlik derecesini artacaktır.

Bu araştırma saldırganlık ile aile içi şiddet arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyen ilk çalışma olma niteliğine sahip olacaktır. Ayrıca bu araştırma bu konuda yapılan çalışmalara ve bilgi birikimine somut ve güvenilir olarak katkıda bulunacağı, bu alanda deneysel bir çalışma yapmak isteyen araştırmacılara bir dayanak olarak kullanılabilmesi düşünülmektedir.

Bu araştırma ile elde edilen verilerin saldırganlığı önleme çalışmalarının daha etkin ve etkili olmasına, bireylerin ve toplumun daha sağlıklı olmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Buna ek olarak, Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında saldırganlığı azaltma ve kontrol etmeyi amaçlayan uygulama çalışmalarına da ışık tutabileceği umulmaktadır.

II. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde saldırganlık ile aile içi şiddete ilişkin kuramsal bilgiler ve ilgili araştırmalar özetlenmiştir.

2.1. Saldırganlık

Literatürde saldırganlık kavramı tartışma konusudur. Bunun en büyük nedenlerinden biri kültürden kültüre hangi davranışların saldırganlık olarak kabul edileceğinin değişkenlik göstermesidir. Diğer neden ise saldırganlığa yol açan etmenlerin ve kaynağının kuramcılar tarafından farklı bir şekilde yorumlanmasıdır.

Saldırganlık, diğer bir canlıya kasıtlı olarak, fiziksel ya da duygusal olarak zarar verme tutum ve davranışını içeren bir durumdur (Ballard ve ark. 2004). Bu tanım, kuramlara göre kökeni açısından, kişinin kendisi tarafından mı yoksa ortamsal faktörler tarafından mı yapıldığı, kontrol edilebilir bir davranış olup olmadığına göre değişmektedir. “Saldırganlık başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış ya da eylemdir” şeklinde tanımlanabilir (Freedman, Sears, Carlsmith, 1998).

Saldırganlığın daha iyi anlaşılabilmesi için saldırganlık ile yakından ilişkili olan şiddet ve öfke gibi kavramlarını da açıklamak gerekmektedir.

Şiddet ile saldırganlık arasındaki farkı incelediğimizde şiddetin saldırganlığın davranışa yansımış hali olarak açıklanabilir ve saldırganlığın altında yer alır. Olweus’a (1999) göre şiddet, bir kimsenin fiziksel olarak ya da herhangi bir nesne kullanarak, diğer bireyi ciddi biçimde yaralaması ya da zarar vermesidir. Aslında şiddet de bir saldırganlık biçimi olmakla birlikte temel özelliği “fiziksel gücün kullanımına” dayalı olmasıdır.

Aynı zamanda taraflar arasında “eşit olmayan güç ilişkisinin olması”, bunun “süreklilik” özelliği taşıması ve “kasıtlı” olarak yapılması gibi özellikleri de barındırması gerekmektedir (Olweus, 1999). Kısacası şiddet, güç ve baskı

uygulayarak insanların bedensel ya da ruhsal açıdan zarar görmesine neden olan bireysel ya da toplu hareketlerin tümüdür.

Literatür incelendiğinde, öfke ve saldırganlık kavramlarının genellikle bir arada kullanıldığı görülür. Özmen'in belirttiğine göre, öfke ve saldırganlık kavramlarının sürekli bir arada kullanılması bu iki kavramın uzun bir süre birbiriyle karıştırılmasına ve eş anlamlı kavramlar gibi algılanmasına neden olmuştur (Özmen, 2004). Fakat psikolojide ve diğer sosyal bilimlerdeki gelişmeler bu iki kavramın artık ayrı ayrı ele alınıp incelenmesini gerekli kılmıştır.

İnsandaki en doğal duygulardan biri olan öfke, saldırganlığın duygusal temellerinden birini oluşturmaktadır. Kişinin kaygı ve korku gibi hoş olmayan bir durumda verdiği ilk tepkilerden biri öfkelenmektir. Saldırganlık ise genel olarak öfkenin doğrudan ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır (Köknel, 1995). Diğer bir ifade ile öfke kavramının bir duyguyu, saldırganlık kavramının ise daha çok bir davranışı ifade ettiği söylenebilir.

Nugent ve Champling (1997) öfke, düşmanlık ve saldırganlık arasında karmaşık bir ilişkinin olduğunu vurgulayarak, öfkenin otomatik bir şekilde saldırganlıkla birlikte ortaya çıkmasa da, çoğu kez saldırgan davranışı başlatıcı durumda olduğunu belirtmektedir. Öfke uygun ifade edildiğinde, son derece sağlıklı ve doğal bir duygudur. Ancak kontrolden çıkıp da yıkıcı hale dönüşürse okul ve iş hayatında ve genel yaşam kalitesinde sorunlara yol açar.

Saldırganlık, sözel ya da fiziksel olarak sınıflandırılabilceği gibi, düşmanlık içeren saldırganlık ve araçsal saldırganlık şeklinde de sınıflandırılabilir.

Moeller (2001)'e göre fiziksel saldırganlıkta kişiye, hayvana ya da nesneye zarar verme vardır. Örneğin vurma, tekmeleme, bıçaklama, ateşli silahlarla yaralama, sert bir şekilde itme, nesne fırlatma, pencere çarpma, cam kırma ve yangın çıkarma gibi durumlar vardır. Sözel saldırganlıkta ise kelimelerle diğerine zarar verme vardır. Tehdit etme, not ya da mektup yazarak tehditte bulunma, bağırıp çağırma, dedikodu yayma, alay ederek sataşma sözel saldırganlık durumunu içerir. Genellikle saldırgan tavırlar bireyin kendisine zarar verdiği gibi diğerlerine de zarar verici ve incitici nitelikte olabilir. Dolaylı saldırganlık ise dışlama, küsme, dedikodu yayma, sessiz

kalma, telefon veya internet aracılığıyla rahatsız etme gibi davranışlar olarak adlandırılmaktadır (Crick, 1995, Akt: Kartal, 2009).

Cox (1985) saldırganlığı araçsal saldırganlık ve düşmanlık içeren saldırganlık olarak incelemiştir. Düşmanlık içeren saldırganlık, saldırganın hedefi sevmemesi ya da nefret etmesinden kaynaklanan ve temel amacı zarar vermek olan bir saldırganlıktır. Duygularına yenik düşerek saldırganlaşan birey öfke içerisinde karşısındakilere zarar vermeye başlar. Bireyin bu tür bir saldırı gerçekleştirebilmesi için saldırının öncesinde kin ve nefret duygularının uyanmasına neden olan bir süreç geçirmesi gerekmektedir. Bu süreç çok kısa olabildiği gibi çok uzun da olabilir (Cox, 1985, Akt: Topuz ve diğ. 2010).

Araçsal saldırganlıkta zarar verme niyeti bulunmasına karşılık, temel amaç kendini koruma ya da kendini güçlü gösterme isteği ile ortaya çıkmaktadır. Bu saldırganlık türünde kişi hedefine ulaşabilmek için bilinçli olarak ve önceden planlı bir şekilde bu saldırganlık türünde davranır (Erdoğan, 2005).

Atılganlık, araştırmacılar tarafından üçüncü bir davranış biçimi olarak da tanımlanmaktadır. Atılganlık, insanların diğerlerinin haklarına saygı göstererek düşünce, inanç ve arzularını dile getirmesidir. Saldırganlıkta kişi karşısındakilerin haklarını gözetmez ve onlara saygı göstermez. Atılganlık gösteren kişiler kendilerine saygısızlık ve haksızlık yapıldığında saldırgan bir tutum yerine atılganlık gösterip sorunlarını doğru bir biçimde çözüme kavuştururlar (Kesen ve diğ., 2007).

2. 2. Saldırganlıkla ilgili Kuramlar

Saldırganlık davranışının nedenlerini, ortaya çıkış biçimlerini, işlevlerini farklı şekillerde açıklayan kuramlar saldırganlığın doğuştan kazanılmış bir özellik olduğunu vurgulayan psikoanalitik kuram, etiyoloji kuramı ve biyolojik kuramlar ile saldırganlığın sosyalleşme sürecinde öğrendiğini savunan sosyal öğrenme kuramı, engellenme-saldırganlık kuramı, şiddetin kuşaklar arası geçiş kuramı olmak üzere iki ana grupta toplamaktadır. Genel Saldırganlık Modeli ise tüm bu kuramları birleştirerek saldırganlığı açıklayan eklektik bir yaklaşımı savunmaktadır.

2. 2. 1. Doğuştan Gelen Bir özellik Olarak Saldırganlık

Bu bölümde saldırganlığı içgüdüsel ve biyolojik nedenlere bağlayan psikoanalitik, etiyolojik ve biyolojik kuramlara ilişkin bilgiler verilmiştir.

İçgüdü kuramları saldırganlığı açlık, susuzluk ve cinsel uyarılma gibi doğuştan gelen, insanın doğasında yer alan bir eğilim olarak tanımlar. İçgüdü kuramlarına göre insanlar, kendilerini hayvanlar gibi saldırgan davranışlarda bulunmaya meyilli kılan bir saldırganlık içgüdüğü doğarlar ve biyolojik olarak saldırganca davranmak üzere programlanmıştır. Bu iddialarını saldırganlık davranışının tüm türlerde gözlenen ortak bir davranış olmasına dayandırmışlardır.

Diğer taraftan içgüdü kuramlarına göre saldırganlık dış koşullardan bağımsız olarak ortaya çıktığı ve zaman içinde değişmediği için gerek kültürlere, gerekse bireylere göre değişen saldırganlığı açıklamada yetersiz kalmıştır ve zamanla popülerliğini yitirmişti (Brehm, Kassin ve Fein, 1999; Myers, 2002, Akt: Kurtyılmaz, 2005). Bunun yanısıra içgüdü kuramları ampirik bulgularla desteklenmediği için eleştirilmiştir (Berkowitz, 1993).

İçgüdü kuramları başlığı altında Freud'un psikoanalitik kuramı, Lorenz'in Etiyoloji kuramı ve biyoloji kuramlarına değinilmiştir.

2.2.1.1. Psikoanalitik Kuram

Psikoanalitik kuram saldırganlığın çevresel koşullardan bağımsız olarak içsel güdülerce kontrol edildiğini savunmaktadır.

Psikoanalitik kuramın temsilcisi olan Freud (1971), insan davranışlarının yaşam ve ölüm içgüdüğü olmak üzere iki güdü tarafından yönlendirildiğini dile getirmiştir. Freud'a göre, ölüm içsel gerginliğin tümüyle sıfırlanmasını sağladığı için canlılar yaşam içgüdüğü'nün neden olduğu gerginliği ölümle sonlandırmak isterler (Berkowitz, 1993). Ölüm içgüdüğü gerçekte bireyin kendisine yöneliktir, fakat bu durum bireyin varlığını ve yaşam içgüdüğü'nü tehdit ettiği için, saldırganlık dışa vurulmakta ve diğer insanlara yönlendirilmektedir. Saldırganlık ya da ölüm içgüdüğü bireyin kendisine yöneldiğinde birey intihar gibi kendisini yok edici davranışlar

sergilerken, dışarıya yöneldiğinde de ise birey çevresine ve diğer insanlara zarar verir (Baron ve Byrne, 2000; Corey, 1996, Akt: Kurtyılmaz, 2005).

Bu nedenle saldırganlık, toplum kurallarının getirdiği sınırlamalar nedeniyle daha yapıcı şekilde davranışlara yansır. Saldırganlık dürtüsü, şiddet duygusu ve davranışlarının yer aldığı spor ve sanat faaliyetleriyle ifade edilerek azaltılabileceği gibi, saldırganlık ve şiddet içermeyen davranışlarla da azaltılabilir. Diğer bireyler üzerinde otorite kurmak, güçlülerle mücadele etmek, bireyin kendisini girişken bir şekilde ifade etmesi ve bireyin kendisini ve çevresini kontrol edebilmesi bu yapıcı çözümlerden bazılarıdır (Berkowitz, 1993).

2.2.1.2 Etiyoloji Kuramı

Etiyoloji kuramı da psikoanalitik kuram gibi saldırganlığın öğrenilmeyen, doğuştan gelen dürtüsel (içgüdüsel) bir davranış olduğunu savunmaktadır. Hayvan davranışlarını inceleyen Konrad Lorenz (1976) saldırganlığın insanın atalarından, kalımsal olarak gelen savaşıma içgüdüsünden (fighting instinct) kaynaklandığını ve bu içgüdünün, evrim sürecinde birtakım faydalar sağladığı için saldırganlık davranışının gelişmiş ve yerleşmiş olduğunu savunur (Baron & Byrne, 1991, Akt: Kurtyılmaz, 2005).

En eski içgüdü kuramcılarında Freud (1994) ve Lorenz'e göre saldırganlık temelde insanın doğuştan getirdiği bir içgüdüdür. Ancak, psikoanalitik kurama göre saldırganlık yıkıcı bir güç iken, etiyojik kurama göre türün devamı ve çevreye uyum sağlama gibi önemli fonksiyonlara sahiptir. Çünkü evrim sürecinde en güçlü bireyler genlerini gelecek nesillere aktarabilmek için sürünün diğer üyeleriyle savaşmak zorundadır. Ayrıca sınırlı miktarda bulunan yiyeceği barındıran bölgesel alanı savunmak için de saldırganlığa ihtiyaç duymaktadırlar (Kenrick, Neuberg ve Cialdini, 1999, Akt: Kurtyılmaz, 2005).

Ayrıca Lorenz, bu içgüdünün kaynağını da Freud'dan farklı şekilde açıklamaktadır. Lorenz (1995) saldırganlığın sürekli akan bir enerji pınarı tarafından beslenen bir içgüdü olduğunu, dış uyaranlara karşı bir tepkinin sonucu olmasına rağmen, sinir merkezlerinde enerji olarak biriktiğini ve bir uyaran olmasa bile bir

patlamanın meydana gelmesinin olası olduğunu vurgulamıştır. Lorenz'in saldırganlık modeli, tıpkı Freud'un cinsel arzu modeli gibi kapalı bir kaptan depolanmış suyun ya da buharın uyguladığı basınca benzemesinden dolayı, hidrolik bir model olarak adlandırılmaktadır (Fromm, 1993).

Lorenz, bugünkü uygar insanın saldırganlık dürtüsünü yeterince boşaltamamanın acısını çektiğini belirtmektedir (Ankay, 1998, Akt: Şahan, 2007). Modern toplumlarda saldırganlık içgüdüleri bastırıldığı için, bu içgüdünün yarattığı enerji, yarışma, başarı kazanma isteği, saldırgan politik fikirler ve benzeri düşünce, duygu ve davranışlarla boşaltılmaktadır.

2.2.1.3. Biyolojik Kuram

Biyolojik kuramlar, saldırganlığın nedenini biyolojik nedenlere bağlar ve kendilerinden önce gelen içgüdü kuramlarından, bireyleri saldırganlığa iten spesifik biyolojik mekanizmaları tanımlaması ve bu mekanizmaların önemini vurgulamasıyla ayrılır.

Biyolojik kuramlar, saldırganlığa beyin, merkezi sinir sistemi ve endokrin sisteminin işleyişindeki bozuklukların yol açtığını ileri sürmektedirler (Goldstein, 1983, Akt: Demirhan, 2002). Pittsburgh Üniversitesi araştırmacıları kimyasal değişkenler ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemişler ve yaptıkları araştırmalarda aile ve çocuk arasındaki uyumu serotonin düzeyine bağlamışlardır. Saldırgan, düşmanca hareket eden, toplum karşıtı olan kişilerde serotoninin işleyiş sisteminde problemler olduğunu ileri sürmüşlerdir (Lipsitt, 1995).

Yapılan araştırmalar, beyin ile merkezi sinir sisteminin, şiddet içeren ve saldırgan davranışlara neden olan hormonlar salgılandığını göstermektedir. Bazı bulgular erkeklik hormonu olan androjen ile saldırganlık arasında ilişki olduğunu da ortaya koymaktadır. Androjen beynin işleyişini etkilemekle birlikte kas gelişimini ve fiziksel büyümeyi de etkileyerek dolaylı olarak saldırganlığa yol açmaktadır. Örneğin; bazı hayvanların çiftleşme dönemlerinde androjen hormon düzeylerinin yükselmesi sonucu erkekler arasında saldırgan ve kavgacı davranışlar görülmektedir.

Ayrıca uzun süreli fiziksel ve organik rahatsızlıkların hormonal değişimden dolayı kadınların regl dönemlerinde saldırganlık düzeylerinin arttığı savunulmaktadır. Organik beyin sendromları, kafa travmaları, akıl hastalıkları, iç salgı bezleri düzensizlikleri, doğum zorlukları, beyindeki bazı toksin-enfeksiyon halleri de saldırganlık nedeni olabilir (Ankay, 1998, Akt: Şahan, 2007).

Genetik araştırmalara bağlı olarak ileri sürülen görüşlerden birisi, saldırganlığın kadın ve erkeğin taşıdığı kromozomlarla ilgili olduğudur. Normal şartlarda kromozomlar kadınlarda XX, erkeklerde ise XY şeklindedir. Kromozomların sayısında ve dizilişinde bulunabilecek normal dışı bir durumun saldırganlığa zemin hazırladığına ilişkin güçlü tespitler vardır. Bazı erkeklerin birden fazla Y (XYY) kromozomuna sahip olmaları “süper erkeklik” olarak adlandırılmıştır ve bu durumun en önemli özelliğinin saldırganlık olduğu ve bu bireylerin suç işlemeye daha yatkın oldukları vurgulanmıştır. Araştırmalar XYY kromozomunun suçlu erkeler arasında, normal bireylere göre dört kat fazla görüldüğünü göstermektedir (Vatandaş, 2003).

Hatta bu görüşten dolayı 1960’lı yıllarda Avusturya’da ve Fransa’da “süper erkeklik” özelliği taşıyan suçluların cezalarında indirimlere veya ertelemelere gidilmiştir. Fakat XYY kromozomu taşımasına rağmen saldırgan olmayan erkeklerdeki ve kadınlardaki saldırganlığın nedenleri için bu görüş herhangi bir açıklama getirememiştir. XYY kromozomlarına sahip olmanın saldırganlığa neden olduğuna ilişkin bilimsel bir kanıt ileri sürülemeyeceği, bunun sadece bir kabulden ibaret olduğu da ileri sürülmüş ve son yıllarda bu görüş ilgi konusu olmaktan çıkmıştır (Vatandaş, 2003).

2.2.2. Öğrenilmiş Bir Davranış Olarak Saldırganlık

Bu bölümde saldırganlığın toplumlaşma sürecinde öğrenilen bir davranış olduğunu savunan sosyal öğrenme kuramı, şiddetin kuşaklararası geçiş kuramı ve engellenme-saldırganlık kuramına ilişkin bilgiler verilmiştir.

Hayvanlar üzerinde yapılan birçok araştırma sayesinde şiddetin öğrenildiğine ilişkin önemli kanıtlara ulaşılmıştır. Çocuklarla ilgili deneylerin bulguları da bunu

desteklemektedir. Bu deneylerden hareketle birçok bilim adamı, çocukluk döneminde görülen her çeşit kötü davranışın, çocuklarda saldırgan davranışları arttırdığı ve bunun dış dünyaya olumsuz bakmaya ve yaklaşmaya yol açtığı sonucuna ulaşmıştır.

Saldırganlığın toplumsal bir öğrenme olduğunu ileri süren kuramlar çerçevesinde toplumsal faktörlerin saldırganlığın ortaya çıkmasında ve sürdürülmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Saldırganlık değişik toplumlarda veya bir toplumun değişik katmanlarında farklı oranda açığa çıkmakta ve saldırganlığı ortaya çıkaran ve devam etmesine neden olan toplumsal faktörlerle ilgili standart tespitlerde bulunmak mümkün olmasa da ekonomik yoksulluk ile toplumsal huzursuzluğun söz konusu faktörler arasında son derece güçlü ve yaygın olduğu söylenebilir.

Saldırganlığın toplumsal kökenini açıklarken Zimbardo'nun yaptığı "Suçlular ve Gardiyanlar" adlı deneyi önemlidir. Ayrıntılarını Erich Fromm'un anlattığı deneyin amacı, cezaevindeki yaşama koşullarını tespit etmektir. Ancak deney hiç umulmayan şekilde sonuçlanır ve insanlardaki saldırganlığın kökenini açıklamaya destek olacak verilere ulaşmayı sağlar. Deney için (Fromm, 1984: 1/99-109) gönüllüler arasından seçilen 24 denek, iki gruba ayrılır. Denekler boş cezaevine yerleştirilirler ve gruplardan birisine "gardiyan", diğerine ise "tutuklu" rolleri verilir ve deneye ne kadar devam ederse o kadar ücret alacakları söylenir. Deneklere sadece oynayacakları rollerin isimleri bildirilir, gardiyanlara ise ek olarak "tutuklu evinin etkin biçimde işleyişi için gerekli olan akla yatkın ölçüde düzenin sağlanıp sürdürülmesi gerektiği" söylenir. Herkes rolünü kendi düşündüğü/algıladığı şekilde oynayacaktır. Fakat en az 2 hafta sürmesi gereken deney, 6 gün sonra sonlandırılmıştır. Çünkü tutuklu rolünü oynayan deneklerin çoğu, ciddi sorunlar gösteren zavallı, ürkek, uysal bireylere dönüşürler ve aşırı duygusal çöküntü, ağlama, öfke ve şiddetli kaygı durumu gösterirler. Gardiyanlar ise rollerine öyle bir kapırırlar ki deneyin sonlandırılmasından rahatsız olurlar. Gardiyanlar işlerine tam zamanında geldikleri gibi fazla mesai yapmak isterler ve davranışları genellikle sadistçedir.

Deneyin saldırganlığın kaynağı ile ilgili tartışmalara referans olacak yönü ise toplum içinde üstlenilen rollerin gücünü göstermesidir. Deney, bireylerin toplum

içinde öğrendikleri rollerin gereklerini “oyun” bile olsa titizlikle yerine getirdiklerini göstermiştir.

Stanley Milgram’ın yaptığı deney (Fromm, 1984: 1/190–94), Zimbardo’nun deneyi ile benzer bulguları ortaya çıkarmıştır. Yale Üniversitesi’nde bir araya gelen farklı meslek gruplarından seçilen 40 deneye bellek ve öğrenme ile ilgili bilimsel bir çalışma yapılacağı bilgisi verilir. Yan odada elektrikli sandalyede oturan öğrenciye, sordukları soruya yanlış cevap verdikleri takdirde elektrik akımı vermeleri istenir. Milgram’ın amacı deneklerin bir başkasına zarar vermek pahasına deneye ne kadar devam edeceklerini tespit etmektir. Aslında diğer odada elektrikli sandalyeye oturmuş denek yoktur. Verilen her yanlış cevapta gücü artırılan elektrik akımı, elektrik akımı verildiğinde yan odadan gelen bağırma ve çığlıkların hepsi birer oyundan ve aldatmandan ibarettir.

Deney başlar ve verilen yanlış cevaplarda elektrik voltajı bir basamak yükseltilir. 300 volt sınırına gelince de denekler diğer odadaki deneklere verdiklerini düşündükleri acıya rağmen devam etmek isterler. Yan odada duvarlara vurma, çığlık sesleri duyulur. Deneklerin tamamı 300 volt sınırına kadar deneylerine devam ederler. Deneklerin sadece 5 tanesi 300 volt sınırını geçme isteğini reddeder. İki denek 330, bir denek 345, bir denek 360, bir başka denek ise 374 volta kadar deneye devam eder ve daha öteye geçmek istemez. Bu deney, deney başlangıcında “elektrik akımı tehlikeli sınıra gelince duracağını ve deneye devam edemeyeceklerini” söyleyen deneklerin ve diğerlerinin şahsında, benimsenen rolün önemini göstermesi açısından son derece önemlidir. İnsanlar bu rolleri toplumsallaşma süreçlerinde öğrenmekte ve içselleştirmektedir. Rol şiddeti gerektirecek bile olsa rolün gereği yerine getirilmektedir (Vatandaş, 2003).

2.2.2.1. Sosyal Öğrenme Kuramı

Bandura’ya göre (1977) insan saldırganlığının kökeninde ne şiddete yönelik içsel bir istek, ne de engellemeye bağlı olarak doğan saldırganlık dürtüsü bulunmaktadır. İçgüdü kuramının aksine “öğrenme kuramı”, saldırganlığa birkaç potansiyelin neden olmadığını, çok çeşitli nedenlerden dolayı saldırganlığın ortaya çıkabileceğini ileri sürer ve çeşitli koşullar altında saldırganlığın arttığını savunur. Bu

nedenler arasında direkt olarak saldırganlığa maruz kalma, saldırgan modeller, çevrede strese neden olan kalabalık, gürültü, sıcaklık gibi etkenler sayılabilir.

Bandura, çocuklarla yaptığı deneysel çalışmalar sonucunda çocukların, saldırganlığı çevrelerinde gördükleri davranışları model alarak öğrendikleri sonucuna varmıştır. Bu deneylerden birinde deney grubu olan çocuklara, oyuncak bebeğe saldıran yetişkinlerin olduğu kısa video filmleri seyrettirilmiştir. Kontrol grubuna ise saldırgan davranışları olmayan yetişkinlerin olduğu filmler seyrettirilmiştir. Çocuklar filmlerden sonra gözlem odasında oyuncak bebekle tek başına bırakılmışlardır. Yapılan gözlemlerde deney grubunda yer alan çocukların oyun odasına konulduğunda oyuncak bebeğe karşı saldırgan davranışlarda bulunmasında, kontrol grubuna göre anlamlı bir artışın olduğu görülmüştür (Bandura, 1977).

Bandura, yaptığı çalışmalardan sonra saldırganlığın iki şekilde arttığını, tepkilerin pekiştirilmesi ve modelden öğrenildiğini, vurgular. Pekiştirme; anne-baba tarafından verilen ceza, saldırgan davranışların onaylanması, övülmesi, saldırgan davranış sayesinde istediğini elde etmeyi öğrenme yolu ile olmaktadır. Modelden öğrenme ise çocuğun çevresinde bulunan saldırgan nitelikteki modelleri gözlemleyerek öğrenmesi ile meydana gelmektedir.

Dolaylı pekiştirme ve dolaylı ceza, çocuğun başkalarının davranışları sonunda onların alacakları ödül veya cezayı gözlemleyerek aynı davranışı yapma veya yapmama kararını etkiler. Dolaylı pekiştirmede, model yapmış olduğu davranışlar sonucunda ödüllendirilmiş ise, çocuğun (öğrenen) o davranışı tekrar etme olasılığı artacaktır. Dolaylı pekiştirmede pekiştirme öğrenene değil, davranışı yapan modele verilmektedir. Dolaylı cezada ise modelin yapmış olduğu davranış sonunda bir ceza ile karşı karşıya kalır ise davranışı gözleyen (çocuğun) o davranışı yapma eğilimi azalır ya da ortadan kalkar. Dolaylı pekiştirmede olduğu gibi ceza, öğrenene değil, davranışı yapan modele verilmektedir (Bandura, 1977).

Çocuklar çevrelerini, ebeveynlerini veya kendileri için önemli şahısları gözleyerek, onları model alarak, saldırganlığın kime karşı, ne zaman, nasıl gösterilebileceğini öğrenmektedirler (Franzoi, 2003, Akt: Kurtyılmaz, 2005). Gözlem yoluyla saldırganlığın hangi durum ve bağlamlarda kabul edilebilir bir davranış olarak algılanabileceğini de bilgi dağarcıklarına katmaktadırlar. Bu

bilgilerin yanı sıra, karşı taraftaki bireylerin hangi davranışlarının saldırgan direniş gerektirdiğini, saldırganlığın hangi davranışlar karşısında haklı olarak algılanabileceğini de model alarak öğrenmektedirler.

Sosyal öğrenme kuramcıları, çocukluk dönemlerinde yaşanan veya gözlenen kötü davranışların bireyi etkileyerek ileride saldırgan eğilimler sergilemesine yol açmasının gerekçeleri şu şekilde ifade edilmektedir (Kaplan ve diğ. 1994, Akt: Vatandaş, 2003):

-Yaşanan veya gözlenen şiddet, çocuk için modele dönüşmektedir.

-Sıklıkla yaşanan veya gözlenen şiddet pekişmekte ve böylelikle çocuklukta saldırganlık eğilimleri yerleşik nitelik kazanmakta, kişilik özelliğine dönüşmektedir.

-Kafa travmalarına bağlı olarak, ileride dürtüsel nitelikte veya saldırgan davranışlara neden olabilecek nöro-anatomik hasarlar gelişebilmektedir.

-Yaşanan olumsuz durumlardan hareketle, çocukta çevrenin tehlikeli olduğuna yönelik bir inanış doğmakta, çevreyi olumsuz algılamaya başlamaktadır.

-Duyguları sözlerle değil, eylemlerle ifade etme alışkanlığı kazanmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramının, saldırganlığın anlaşılması ve açıklanmasına önemli katkıları olmuştur. Kuram her şeyden önce saldırganlığın nedenlerini, pekiştirme ve modelden öğrenme yoluyla olduğunu test edilebilir kavramlarla açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca saldırganlığın öğrenme yoluyla kazanıldığını savunduğu için bu tür davranışlar açısından gözlenen bireysel farklılıkları da bu kuram çerçevesinde açıklamak mümkündür (Dizman, 2003).

2.2.2.2. Şiddetin Kuşaklararası Geçiş Kuramı

Egeland'a göre istismara tanıklık eden ya da istismara uğrayan çocuk bunu erişkinliğine uygulayıcı olarak taşır. Davranış psikolojisi ve sosyal öğrenme teorilerinden bazı fikirleri birleştiren bu kuram, koşullanma ve model geliştirme süreçleri aracılığı ile şiddetin öğrenildiğini savunur.

Aile içi şiddet için bu kuram geniş olarak kabul görmüş olsa da, diğer taraftan istismar ve şiddet ortamında büyüyen çocukların çoğu istismarcı ya da şiddet

uygulayıcısı olmamaktadır. Bununla birlikte normal ortamda büyüyen bir kişinin de istismarcı bir anne-baba ya da eş olmayacağı garanti edilemez. İnsanın ilerde bir şiddet uygulayıcısı olmasının sebebi, çocukluğunda şiddet temelli bir ailede olmasından kaynaklanabilmektedir (Egeland, 1993, Akt: Efiliti, 2006).

2.2.2.3. Engellenme-Saldırganlık Kuramı

Engellenme-saldırganlık hipotezi olarak bilinen kuram John Dollard ve diğerleri (1936) tarafından ortaya atılmıştır. Bu kurama göre saldırgan hareketler çevredeki engellemelere tepki olarak yapılmaktadır (Morgan, 1991, Akt: Efiliti, 2006).

Dollard'a göre eğilimler, ihtiyaçlar, dürtüler, bireyin kendi organizmasından ya da toplumsal çevresinden gelen nedenlerle doyurulma amacına ulaşamayınca saldırganlık ortaya çıkar. Psikolojik bir dürtü olan saldırganlık, fizyolojik dürtüler gibi doyurulmak ister. Açlık dürtüsü bireyleri yiyecek kaynağı aramaya yönlendirirken, saldırganlık dürtüsü de bireyleri zarar verme davranışlarına yönlendirir. Dollard, engelleme karşısında birincil tepkinin saldırganlık olduğunu, saldırganlığın ise yöneldiği kişiyi incitme amacı taşıyan tutum veya davranış olduğunu ifade eder. Engellenmelerin saldırganlığa yol açacağı görüşü, bireylerin günlük yaşamdaki gözlemleriyle de desteklenmektedir. Engellenme-saldırganlık kuramı günlük yaşamda trafikte ilerlerken ya da yolda yürürken özellikle acelesi olan insanların taciz edici şekilde hareket etmesi, yeşil ışığın yanması beklenirken arkadaki araçların kırmızı ışık söner sönmez korna çalmaya başlamasını açıklamaktadır.

Bu konu ile ilgili bir deneyde, bir grup çocuğa bir oda dolusu oyuncak gösterilmiş fakat girmelerine izin verilmemiş, çocuklar oyuncaklara dışarıdan bakmışlardır. Bir süre bekledikten sonra çocukların oyuncaklarla oynamalarına izin verilmiştir. Diğer gruptaki çocukların ise engelleme olmadan direk odaya alınıp oyuncaklarla oynamalarına izin verilmiştir. Engellenen çocukların oyuncakları yerlere vurdukları, duvarlara çarptıkları ve genel olarak yıkıcı davranışlarda buldukları gözlenmiştir. Engellenmeden oyuncaklara ulaşmaları izin verilen

çocukların ise çok daha sakin ve sessiz bir şekilde oyuncaklarla oynadıkları gözlenmiştir (Freedman ve diğ., 1998:243).

Yapılan araştırmalar, engellemenin saldırganlığa yol açıp açmamasında, engelleyen faktörün niteliğinin de belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Bunların içerisinde “yoğunluk” en önemli neden olarak yer almaktadır. Engellemenin hafif veya orta derecede olduğu durumlarda saldırganlık çok seyrek görülmekte, fakat engellenmenin şiddetli olduğu durumlarda saldırganlık açığa çıkmaktadır. Ayrıca, engellenmenin doğru ve gerekli olduğu kabul edildiği durumlarda saldırganlık tepkisi gelişmezken, keyfi ve haksız olduğu düşünülen durumlarda saldırganlık açığa çıkmaktadır.

Kurama göre, saldırganlık dürtüsü sonucu ortaya çıkan gerilim engellenmeyi yaratan kaynağa yönlendirilerek azaltılmaya çalışılır. Ancak, her zaman bu mümkün olmayabilir. Engellenme kaynağının tepki gösterme olasılığı yüksekse veya baş edilemeyeceği düşünülüyorsa saldırganlık tepkisi direk olarak kaynağa yönlendirilemeyebilir (Dollard ve diğ., 1998). Saldırganlık davranışının sosyal olarak kabul edilmediği ya da engellenme kaynağının ulaşılamaz olduğu durumlarda da saldırganlık bastırılabilir ya da bireyin kendisine yönlendirilebilir. Böylece, saldırganlık yön değiştirerek asıl hedefine değil de diğer hedeflere yönlendirilir ve böylece gerginlik azaltılmış olur (Berkowitz, 1993).

Katarsis (duygusal arınım) prensibine göre hayal etme, konuşarak duygularını ifade etme, rüya görme yolu ile saldırganlık dürtüsünde azalmaya ve rahatlamaya neden olmaktadır. Bu prensibin saldırganlığı önleme çalışmalarında da önemli role sahip olabileceği düşünülmüştür (Berkowitz, 1993; Brehm, Kassin ve Fein, 1999, Akt: Kurtyılmaz). Ancak saldırganlığı hayal etmek ya da saldırgan bir modeli izlemek saldırganlığı azaltmaktan çok arttırabilmektedir. Ayrıca, Katarsis prensibine göre, saldırganlık davranışlarına başvurulması kısa vadede saldırganlığı azaltırken, uzun vadede gözlenen saldırganlık davranışlarını arttırmaktadır (Berkowitz, 1993; Brehm, Kassin ve Fein, 1999, Akt: Efiltili, 2006).

Bazı araştırmacılar Dollard’ın görüşünü çok katı bulur ve her engellemenin saldırganlığa neden olmayacağını savunurlar. Onlara göre, engellenen birey küskünlükten, psikolojik çökkünlüğe veya engellenmeye neden olan durumu ortadan

kaldırmaya uzanan bir dizi farklı tepkiler geliştirebilir. Engellemenin hangi durumda saldırganlığa neden olduğunu tespit etmek zordur.

Saldırganlığı açıklayan kuramlar incelendiğinde saldırganlığa ilişkin içgüdüsel ve biyolojik kuramlar, saldırganlığın doğuştan geldiğini ve insan doğasının bir parçası olduğunu savunmuşlardır. Öğrenme Kuramları ise saldırganlığın gözlem ve taklit yoluyla sonradan öğrenildiğini savunmaktadırlar. Öğrenme kuramları saldırgan davranışları açıklamada gözlenebilen davranışlara önem vermişlerdir. Bu iki yaklaşımı birleştiren engellenme kuramı ise saldırganlığın oluşumunda içgüdü ve çevrenin etkileşimine dikkat çekmiştir.

Son yıllarda saldırganlık davranışını daha eklettik bir bakış açısıyla açıklamaya çalışan genel saldırganlık modeli ise hem kişisel özelliklerin, hem de çevresel faktörlerin saldırganlık davranışında etkili olduğunu vurgulamaktadır.

2.2.3. Genel Saldırganlık Modeli

Diğer saldırganlık kuramları saldırganlık davranışlarını sadece belli açılardan ele aldıkları için oldukça karmaşık olan saldırganlık davranışlarını yeteri kadar açıklayamamış, eleştirilmişlerdir. Birçok faktörün etkileşmesiyle ortaya çıkan saldırganlık davranışını bütünsel olarak açıklamak için Genel Saldırganlık Modeli (General Aggression Model) ileri sürülmüştür. Bu model, saldırganlık davranışlarını açıklamaya çalışan ve şimdiye kadar değinilen tüm kuramların bileşenlerini bünyesinde toplamıştır (Baron ve Byrne, 2000, Akt: Kurtyılmaz, 2005).

Genel saldırganlık modeli sosyal etkileşim içindeki bireyle ilgilenmektedir. Bu modelin üç temel birleşeni şunlardır: Kişisel ve çevresel değişkenler, bu değişkenlerin etkili olduğu bilişsel, duygusal ve fiziksel uyarılma ara değişkenleri, değerlendirme ve karar verme süreçlerinin sonuçları.

Eklettik olan bu model saldırganlık davranışlarının temelinde hem kişisel, hem de çevresel değişkenlerin yer aldığına dile getirmektedir. Bireyin kişilik özellikleri, tutumları ve genetik yatkınlıkları bireyi saldırganlığa yönlendirebilen kişisel değişkenlerdir. Kendine güven, çabuk uyarılma ve sinirlenme, A tipi davranış örüntüsü, yükleme yanlılıkları gibi bazı kişilik özellikleri bireyi saldırganlığa yatkın

kılmaktadır. Aynı zamanda, saldırganlık davranışlarına yönelik yeterlilik algısı da saldırganlık davranışlarına başvurulma olasılığını yükseltmektedir. Ayrıca saldırganlığın iyi bir çatışma çözme biçimi olarak kabul edilmesi, hatta tercih edilmesi de saldırganlık davranışlarının yaygınlaşmasında oldukça etkili olmaktadır (Anderson ve Bushman, 2002; Baron ve Byrne, 2000, Akt: Kurtyılmaz, 2005).

Bireylerin kendine özgü özellikleri buldukları ortamın özelliklerini algılayıp yorumlayarak farklı tepkiler vermelerine neden olur. Bir başka deyişle, kişisel özellikler çevresel faktörlerle etkileşmektedir. Bu nedenle, saldırganlık davranışlarının nedenlerini daha iyi anlamak için çevresel değişkenler de ele alınmaktadır. Bireylerin bulunduğu fiziksel ve sosyal ortamın özellikleri çevresel tetikleyicileri oluşturmaktadır. Çevresel değişkenler başlığı altında bilişsel çağrışım, engellenme saldırganlık kuramları, sosyal öğrenme ve bilişsel kuramların tek tek ele aldığı değişkenler tek bir çatı altında birleştirilmiştir.

Engellemeler, kışkırtma, saldırganlığı çağrıştıran nesnelere (silah) veya ipuçları (şiddet ögesi içeren televizyon programları, sinemalar, oyunlar), ödüller, saldırgan modellerin gözlenmesi, sıcak hava, kötü kokular ve acı duyma, bilgi işleme süreçlerini sekteye uğratan alkol ve ilaç gibi faktörler genel saldırganlık modelinde saldırganlığa neden olan çevresel değişkenler olarak değerlendirilmektedir. Çevresel değişkenler de ara değişkenler olan bilişler, duygular ve fiziksel uyarılma düzeylerini harekete geçirerek saldırganlığa neden olmaktadır (Anderson ve Bushman, 2002; Lindsay ve Anderson, 2000, Akt: Kurtyılmaz, 2005).

Kişisel ve çevresel değişkenler bireyin içsel süreçlerini etkileyerek saldırgan davranma olasılığını yükseltmektedir. Birey çevrede olup bitenleri anlamak için önce kendi içine dönmekte, herhangi bir tepki göstermeden önce kendisiyle ilgili bir yoklama yapmaktadır. Bu aşamada, birey kendi içsel durumuna yönelmekte, vücudunun gösterdiği fiziksel tepkileri (nabız, kalp atımı, terleme), duygularını ve bilişlerini dikkatle izlemektedir. Kendisini kişisel yatkınlıklarından dolayı fiziksel veya psikolojik olarak uyarılmış hissedene birey rahatsızlık duymakta, bu olumsuz duygular sonucunda da saldırganlığa başvurma olasılığı yükselmektedir. Öfke ve düşmanlık duyguları gibi olumsuz duygular da saldırganlık davranışlarının artmasına neden olabilmekte, bu duygular oluştuğunda saldırganlık davranışı tepkisel olarak

patlamalarla ifade edilmektedir (Anderson ve Bushman, 2002; Krahe, 2001, Akt: Kurtyılmaz, 2005).

2.3. Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet tüm dünyada evrensel bir sorundur, dünyada çok sık yaşanmasına karşın ailenin mahremiyeti nedeniyle gizli tutulmuştur ve son 30 yıla kadar literatürde yer almamıştır.

Aile içi şiddet “bir aile bireyinin diğerinin kötü muamelesine maruz kalması” şeklinde tanımlanır (Yıldırım, 1998). Aile içi şiddet, dövme ve/veya yaralama, sakatlama, cinsel saldırı, tecavüz ve öldürme gibi somut biçimde tespit edilebilenlerden; gözle görülmesi ve tespit edilmesi son derece zor sözel, duygusal ve zihinsel boyutlara da uzanabilir.

Yapılan araştırmalar şiddet uygulayanların %95’inden fazlasının erkek, şiddete maruz kalanlarından %90’ından fazlasının kadın ve çocuk olduğunu ortaya koymaktadır (Güner, 1996: 8, Akt: Avcı, 2010). Bu çalışmalarda dikkat çeken eşler arasında güç dengesizliğinin olduğu ve en çok kadının, erkeğin şiddetine maruz kaldığı görülmektedir.

Steinmetz (1996) aile içi şiddet fenomeninin gözden kaçırılmaması gereken karakteristik özellikleri olarak, itaatsiz, otoriteye karşı gelen aile üyesine (kadın ve/veya çocuğun) yanlış olduğu düşünülen davranıştan vazgeçirme, özellikle çocuğa karşı bir disiplin yöntemi olarak uygulamasına ve tüm uygulamaların kültürel normlarca kabul görmesi ve meşru sayılmasına dikkat çekmektedir (Akt: Vatandaş, 2003).

Toplum erkeğin kadına ve çocuğa şiddet uygulamasını normal görmekte ve kadının ve çocuğun terbiye edilmesinde şiddetin gerekli olduğuna inandırılmaktadır. Bu durum atasözleriyle desteklenmektedir. “Dayak cennetten çıkmadır”, “kızını dövmeyen dizini döver”, “kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etme” vb. gibi erkekleri yücelten ve erkeklerin uyguladığı şiddeti meşrulaştıran atasözleriyle toplumsal olarak aile içi şiddetin desteklendiği görülmektedir.

Yaşanan bu şiddetin gelişmesinde toplumsal rollerin ve değerlerin de rolü vardır. Toplumda kadına “ezik” roller yüklenirken erkeğe “güçlü” roller yüklenmektedir. Anne-babalar çocuklarını büyütürken bu rolleri desteklemektedir. Evde erkek çocuğun kız çocuğa hükmetmelerine izin vermektedirler. Erkek çocuk babayı model alarak bağımsızlık, rekabetçilik ve girişkenlik gibi özellikleri içselleştirmektedir. Kız çocuk ise anneyi model alarak kadına atfedilen daha pasif, bağımlı ve çekingen kişilik özelliklerine sahip olmaktadır.

Aile içi şiddet tüm aile bireylerini etkilerken bundan en çok çocuklar zarar görmektedir. Çocuklar aile içinde şiddete maruz kalmasa bile eşler arası yaşanan şiddete tanıklık etmektedir. Araştırmalar aile içinde şiddete maruz kalan veya şahit olan çocukların psikolojik uyum ve davranış problemleri yaşadığını ortaya çıkarmıştır.

Çocuğa yönelik şiddetin literatürdeki kabul görmüş karşılığı “child abuse” dur. Terimin Türkçe karşılığı çok farklı şekilde ifade edilmekle birlikte yaygın olanı “çocuk istismarı” dır. Aile içinde çocuğun şiddete maruz bırakmak, bir tür çocuk istismarıdır. Bu çalışmada çocuk istismarı yerine “çocuğa yönelik şiddet” ifadesi kullanılmıştır.

Aile içinde çocuğa yönelik şiddet, “çocuğun ebeveynleri tarafından kazaya bağlı olmaksızın yani kasıtlı olarak fiziksel bozukluklar yaratabilecek tokat, yumruk, ısırma, bıçak veya tabanca gibi çeşitli aletlerle vurma gibi değişik düzeylerde saldırılara maruz kalması” (Arıkan, 1987) şeklinde tanımlanmaktadır.

Aile içi şiddet biçiminden bir diğeri ise kadına yönelik şiddettir. BM, Kadına Karşı Şiddetin Engellenmesi Bildirisi’nde (1992): “İster özel, ister toplumsal yaşamda olsun tehdit, cebren ya da keyfi olarak özgürlükten alıkoymak da dahil olmak üzere kadına fiziksel, cinsel ya da psikolojik zarar ve acı veren ya da verebilecek, cinsiyete dayalı her türlü şiddet hareketi” kadına yönelik şiddet kapsamındadır. Bildiride kadına yönelik şiddet, toplumsal(kamusal) ve özel (aile içi) alan şeklinde iki boyutta ele alınmaktadır (Akt: Yıldırım, 1998).

İşyerinde, eğitim kurumlarında ve başka yerlerde tecavüz, cinsel istismar, cinsel saldırı, gözdağı, tehdit de dahil olmak üzere fiziksel, cinsel ve psikolojik

şiddet; kadın ticareti ve fahişeliğe zorlama kurumsal alanda kadına yönelik şiddet biçimidir.

Özel alanda (Aile içi) yaşanan şiddetin en tipik olanı, daha çok erkekten kadına yönelen fiziksel şiddettir. Fiziksel olarak daha güçlü olan erkek, kendi güç ve iradesini kabul ettirmek için fiziksel gücü daha az olan kadına karşı iktidarını kurma aracı olarak şiddete başvurabilmektedir. Erkekten kadına yönelen aile içi şiddetin, bir baskı aracı, tahakküm kurma mekanizması olarak seyrettiği görülebilmektedir (Yıldırım, 1998).

Evlilik içinde kadına yönelik şiddet “eşe yönelik şiddet veya eşler arası şiddet (spouse abuse/wife abuse) olarak ifade edilmektedir ve aile içi şiddetin en yaygın biçimidir. Ailede eşler arasında görülen tüm şiddet türleri beş ayrı kategoride ifade edilebilir:

Duygusal Şiddet: Eşlerden birisinin diğerine uyguladığı duygusal şiddetin en yaygın biçimlerini yetersiz fiziksel ve duygusal ilgi, ihmal, sevgi, sempati, anlayış göstermeme; sınırlı, monoton bir yaşama alanı ve tarzına kapatma oluşturmaktadır. Bu duygusal şiddet türlerinin açılımını aşağılama, bağırma; yetersiz olduğunu, hiçbir şey beceremediğini, çocuklarına bakmadığını söyleme, patolojik düzeyde kıskançlık, korkutma, gizliliği bozma, batıl inançlar, ne yaptığını araştırma oluşturmaktadır.

Kadın Dayanışma Vakfı'nın 1998 yılında Ankara'nın gecekondu bölgelerinde yaptığı araştırmanın bulgularına göre (www.milliyet.com.tr/ekler/gazete_pazar) kadınların % 41'i kocaları tarafından küçük görülerek duygusal şiddete maruz bırakılmaktadır.

Sözel Şiddet: Bir kişinin eşine uyguladığı sözel şiddetin en yaygın biçimlerini tehdit, aşağılama, küçümseme, alay, bezdirme oluşturmaktadır. Sözel şiddet her şeyden önce eşin özgüvenini yok etmeyi amaçlayan çok etkin bir saldırı yöntemidir. Sözel şiddet aşağılama, küfür ve hakaretin yanı sıra bazen eşe takılan aşağılayıcı bir isimle; bazense eşin önem verdiği şeylere, bedeniyle, dış görünüşüyle alay edilerek sürdürülmektedir.

Kadın Dayanışma Vakfı'nın 1998 yılında Ankara'nın gecekondu bölgelerinde yaptığı araştırmanın bulgularına göre (www.milliyet.com.tr/ekler/gazete_pazar) kadınların % 74 kocasının bağırmasına, azarlamasına muhatap olmaktadır.

Ekonomik şiddet: Kocanın karısına uyguladığı ekonomik şiddetin en yaygın biçimleri kadını parasız bırakma, kadına ait paranın ve malın elinden alınması, çalışmasına izin verilmemesi oluşturmaktadır. Kadın Dayanışma Vakfı'nın 1998 yılında Ankara'nın gecekondu bölgelerinde yaptığı araştırmanın bulgularına göre (www.milliyet.com.tr/ekler/gazete_pazar) kadınların %77'si kocasından çalışma izni alamamaktadır, %21'i ise kocasından ev harcamaları için yeterli parayı alamamaktadır.

Cinsel Şiddet: Cinsel şiddet en kısa biçimiyle, seksüel motivasyona bağlı gerçekleşen bir şiddet türü olarak tanımlanabilir. Evlilik bağıyla veya evlilik bağı olmaksızın birlikte yaşayan eşler arasında rıza dışı cinsel ilişki bir şiddet olgusu olarak yaygın biçimde açığa çıkmaktadır. İngiltere ve Galler'de yapılan bir araştırmaya göre (www.ekolay.net, 24 Temmuz 2002) her yirmi kadından biri kocasının tecavüzüne uğramaktadır.

2. 4. Saldırganlıkla İlgili Araştırmalar

Bu bölümde saldırganlığın gelişimiyle dolaylı veya doğrudan ilişkili olabilecek değişkenleri konu alan araştırma özetlerine yer verilmiştir.

Çocuklarda saldırganlık ve şiddet davranışının gelişmesinde birçok faktör etkilidir. Sosyo- ekonomik durum bunlardan biridir. Sheidow, Gorman-Smith, Tolan ve Henry (2001, Akt: Avcı, 2006) kentin yoksul bölgelerinde oturan 14–17 yaşları arasındaki 246 Afrika ve Latin asıllı Amerikalı ergen üzerinde yaptıkları araştırmada şiddete maruz kalma ile yaşanan bölge ve aile işlevleri arasında bir farklılık bulunup bulunmadığını araştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda kentin yoksul bölgelerinde yaşama ile şiddete maruz kalma arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca düşük düzeyde aile işlevlerine sahip ailelerde yetişen ergenlerin, daha çok şiddete maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu ergenlerin şiddete maruz kalmasının, içinde yaşadıkları topluluk tarafından da desteklendiği görülmüştür.

Aral ve Arkadaşları (2004), ilköğretim okulu 8. sınıf öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerini incelemiştir. Araştırmada farklı sosyo-ekonomik düzeyden toplam 300 öğrenci ile çalışılmıştır. Araştırma sonucunda cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, anne-babanın öğrenim düzeyi, öğrencilerin arkadaşlarına sınırlendiği zaman verdiği tepki durumuna göre saldırganlık puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur.

Dizman (2003) anne ve babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimlerini incelediği çalışmada alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeyi temsil eden semtlerden seçilen ilköğretim okullarının dördüncü ve beşinci sınıflarına devam eden çocuklarla çalışmıştır. Araştırma sonucunda anne babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocuklar arasında saldırganlık eğilimi alt boyut puan ortalamaları açısından anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Çocukların sosyo-ekonomik düzeyi, yaşı, doğum sırası, anne-babanın öğrenim düzeyinin toplam saldırganlık puanı açısından farklılık yarattığı belirlenmiştir. Yoksunluğun nedeni, anneden ayrılığın süresi, anneden ayrılık yaşı, anneyi görme sıklığı değişkenlerinin anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimleri üzerindeki etkisinin önemli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Gürsoy (2002), annesi çalışan ve çalışmayan çocukların saldırganlık eğilimlerini incelediği çalışmada annesi çalışan ve çalışmayan, orta sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullarına devam eden toplam 210 çocukla çalışmıştır. Araştırma sonucunda, annesi çalışan ve çalışmayan çocukların saldırganlık puan ortalamaları arasında önemli farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Annesi çalışmayan çocukların saldırganlık puan ortalamalarının, annesi çalışan çocukların puan ortalamalarından daha yüksek olduğu saptanmıştır. Araştırmaya dahil edilen çocukların yaşı ile annenin çalışma durumu x cinsiyet interaksyonunun saldırganlık puanlarında anlamlı bir farklılık yarattığı saptanırken; doğum sırası, kardeş sayısı, anne-baba öğrenim durumunun önemli farklılık oluşturmadığı ortaya çıkmıştır.

Tok (2001) cinsiyet rolleriyle ilgili farklı kalıp yargılara sahip üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine, fakültelerine, sınıflarına, ilgi alanlarına, öğrenim sırasında barındıkları yere ve okudukları bölümden mezun olma durumları açısından

saldırganlık düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını 531 üniversite öğrencisiyle yaptığı çalışma ile araştırmıştır. Öğrencilerin saldırganlık düzeylerini ölçmek amacıyla “Saldırganlık Ölçeği” uygulanmıştır. Cinsiyet rolüne ilişkin sahip oldukları kalıp yargılar ise “Cinsiyet Rollerine İlişkin Kalıp Yargı Ölçeği” ile incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda cinsiyet değişkenine göre, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin, kız öğrencilerininkine göre anlamlı derecede yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Cinsiyet rolüne ilişkin geleneksel kalıp yargılara sahip erkek öğrencilerin, diğerlerinden anlamlı derecede daha saldırgan oldukları ortaya konmuştur. Bu sonuç saldırganlık davranışı üzerinde toplumsallaşma sürecinin, toplumun bireye verdiği rollerin önemi ortaya çıkarmıştır.

Çocuklarda saldırganlık ve şiddet davranışının gelişmesinde diğer etkili faktör ebeveynlerin çocuğa yaklaşımlarıdır. Literatürde saldırganlık ile anne-baba tutumları arasındaki ilişkiyi gösteren araştırma sonuçları tutarsızdır.

Anne-baba tutumlarının saldırganlık davranışları üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığını ortaya koyan araştırmaların (Tuzgöl, 1998) yanı sıra anne ve babasını demokratik olarak algılayan bireylerin saldırganlık düzeyinin, otoriter olanlarından daha düşük olduğunu ortaya koyan araştırmalar da (Demirhan, 2002; Hatunoğlu, 1994) bulunmaktadır. Genel olarak literatürde de otoriter tutum sergileyen anne ve babaların çocuklarının, demokratik tutum sergileyenlere göre daha saldırgan eğilimler gösterdiğini ortaya koyan araştırmaların sayısı daha fazladır.

Tuzgöl’ün (1998) anne-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla yaptığı çalışmasında anne-baba tutumlarının saldırganlık davranışları üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan Demirhan (2002), kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini bazı değişkenler açısından incelediği araştırmasında saldırganlık düzeylerinin anne-baba tutumunu algılama biçimine göre farklılaştığı saptanmıştır. Otoriter ana-baba tutumlarında, saldırganlık düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür.

Benzer şekilde Hatunoğlu (1994), ana-baba tutumları (demokratik, otoriter ve ilgisiz) ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi, Erzurum’da bulunan beş lisenin son sınıflarında okuyan 328 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada incelemiştir. Araştırma

sonucunda otoriter anne-babaya sahip bireylerin, demokratik anne-babaya sahip bireylere göre daha saldırgan olduğu; demokratik anne-babaya sahip bireylerin sözel saldırganlık puanlarının yüksek, otoriter anne-babaya sahip bireylerin dolaylı ve sınırlı (irritability) saldırganlık puanlarının yüksek; ilgisiz anne-babaya sahip bireylerin ise atak (assault) saldırganlık puanlarının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca anne-baba tutumunun saldırganlık davranışları ile olan ilişkisini ayrı ayrı ele alan araştırmalarda, algılanan baba tutumuna göre bireylerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunurken; algılanan anne tutumuna göre böyle bir farkın oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan araştırmalar, ebeveyn-ergen ilişkisinde tutarsız disiplinin kullanılması, ebeveyn denetiminin ve kontrolünün düşük düzeyde olmasının ergenlerde şiddet davranışlarına neden olduğunu göstermiştir. Öfke kontrolü zayıf ve saldırgan davranan gençlerin genellikle aile içinde sosyalleşmelerinin yetersiz olduğuna inanılmaktadır. Çünkü bu ergenler, ebeveynlerin ilgisiz ve tutarsızlığından dolayı kabul edilebilir ve kabul edilemez davranışlar arasındaki sınırı anlayamaz hale gelmektedirler (Santrock, 1983).

Uluğtekin (1976) anne baba davranışıyla, çocuğun saldırganlık ve bağımlılık eğilimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmasını 9-11 yaş arasındaki 203 ilkokul öğrencisi ve bu öğrencilerin anne-babaları üzerinde yapmıştır. Araştırma sonucunda saldırganlık ve bağımlılık eğilimine ilişkin olarak anne-çocuk ilişkisinin, baba-çocuk ilişkisinden daha önemli olduğunu; kısıtlayıcı ve reddedici anne-baba tutumlarının çocuklarda saldırganlığa yol açtığını ortaya koymuştur.

Doğan (2001) farklı sosyo-ekonomik düzeylere mensup ergenlik çağındaki kız ve erkeklerin saldırgan davranışlarıyla ana-baba tutumları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma, İzmit İnkılap Lisesi'nde okuyan 30'u kız, 30'u erkek toplam 60 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Araştırma sonucunda ana-baba davranışları ile ergenlerin saldırgan davranışları arasında, ana-baba davranışlarının etkisinin kızlar ve erkekler arasında, ana baba davranışları ile sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Diğer taraftan saldırgan davranışlar açısından, erkeklerin kızlara göre daha az saldırgan oldukları bulunmuştur. Ayrıca ailesi tarafından tutarsız disiplin yöntemleri uygulanan ve duygusal olarak ihmal edilen,

aile içinde sağlıklı ilişkiler kuramayan ergenlerin saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu da belirlenmiştir.

Corvo ve Williams (2000) çalışmalarında uyuşturucu kullanımı, saldırganlık ve ailenin çocuk yetiştirme biçimlerinin ilişkisini incelemiştir. Bir devlet okulunda yapılan çalışmada okulda silah taşıyan ve saldırgan davranışlarda bulunan 37 öğrenci ile görüşmüştür. Araştırmanın sonucunda bu ailelerde fiziksel cezanın yaygın olarak kullanılmadığı ve çok fazla çatışmanın yaşanmadığı belirtilmiştir. Diğer taraftan bu öğrencilerin evlerinde uyuşturucu madde kullanımının yaygın olduğu gözlenmiştir. Ebeveynlerin uyuşturucu kullanmasının, çocukların uyuşturucu kullanmasıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca bu öğrencilerin ebeveynlerinin 1/4'ünden fazlasının, en az bir kez hapse girdiği saptanmıştır. Bu ebeveynlerin çocuk yetiştirme yöntemlerinin de yetersiz olduğu gözlenmiştir. Bu araştırma aile içinde şiddet yaşanmasa da aile de ebeveynlerin olumsuz model olmasının çocuk üzerindeki olumsuz etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur (Akt: Avcı, 2006).

Yurtdışında yapılan bir çalışmada, aile işlevlerinin şiddet ve suç işleme davranışını etkilediği belirlenmiştir. Şiddet ve suç işleme davranışına karışan ve karışmayan ergenlerin aile işlevlerinin karşılaştırıldığı bir başka çalışmada ise, 362 Latin ve Afrika kökenli ergenin katıldığı iki grup arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Şiddet ve suç işleme davranışına karışan ergenlerin ailelerinde şiddet ve suç işleme davranışına karışmayanlara göre, ebeveyn-çocuk arasında düşük düzeyde bağlılık olduğu ve ergenin denetimi açısından problem yaşandığı belirlenmiştir (Gorman-Smith, Tolan, Zelli ve Huesmann, 1996, Akt: Avcı, 2006).

Erdoğan (2005) suça yönlendirilmiş ve yönlendirilmemiş çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarını karşılaştırmak amacı ile Diyarbakır ilindeki 12-16 yaş 100 çocukla yaptığı çalışmada, suça yönlendirilmiş çocuklarla suça yönlendirilmemiş çocukların saldırganlık ve aile ilişkileri açısından gruplara göre anlamlı farklılıklar bulmuştur. Suça yönlendirilmiş çocuklar, suça yönlendirilmemiş çocuklara göre saldırganlık ölçeğinden daha yüksek puan almışlardır. Ayrıca suça yönlendirilmiş çocukların, suça yönlendirilmemiş çocuklara göre aile ilişkilerinin de daha zayıf olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmalar saldırgan öğrencilerin daha çok fiziksel cezanın verildiği, sorunların üstesinden gelmek için fizik gücün öneminin vurgulandığı, bu gücü kullanmanın öğretildiği, buna karşın aile desteğinin ve sıcaklığının yeterli olmadığı ailelerden geldiklerini vurgulamaktadır. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun 1998'de yapmış olduğu araştırmada ise, anne-babaları tarafından dövüldüğünü söyleyen çocukların şiddet davranışı gösterme düzeylerinin diğer gruptakilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. ABD'de 12–16 yaşları arasında erkek ergen suçlularla yapılan bir araştırmada ergenlerin geldikleri aile çevresinin şiddete açık, öfkeli ve saldırgan davranışları sık gösteren aileler oldukları bulunmuştur (Veneziana ve Veneziana, 1992, Akt: Avcı, 2006).

Ailede sorunlar, çatışma, huzursuzluk ve kavga ile çözümleniyorsa çocuk da sorunlarını çözerken aynı yolları kullanacaktır. Kağıtçıbaşı'nın (1999) belirttiği gibi, eğer anne babalar birbirlerine öfke ve saldırganlık içeren davranışlarda bulunuyor ve çocuklar çevrelerinde sorunların öfke ve saldırganlık yoluyla çözümlendiğini görüyorsa, saldırganlığı sorun çözücü bir davranış olarak öğrenirler ve yaşamın bir parçası olduğunu düşünürler ve dolayısıyla bunu kendi yaşamlarında da uygulamaya koyarlar.

şiddet karşısında şiddet eğiliminin artacağı, saldırganlığın öğrenileceği belirtilmektedir. Kalaycıoğlu (1995) şiddeti öğrenme konusunda aile içi şiddetin nesilden nesile gececeğini ifade etmekte ve şiddet döngüsü olabileceğini savunmaktadır.

Boylamsal bir araştırmada saldırgan ve öfkeli çocukları, saldırgan ve öfkeli yetişkinlerin yetiştirmiş olduğu saptanmıştır (Elliot, Huizinga ve Ageton, 1985; Kazdin, 1987; Olweus, 1979, Akt: Gök, 2009). şiddet davranışı gösteren ergenler üzerinde yapılan başka bir boylamsal bir çalışmada, şiddete başvurma riskinin aile içi şiddet biçimlerinden (çocuğa kötü davranma, eşler arası şiddet ve fiziksel kavganın ve düşmanlığın bulunduğu aile ortamı) birine maruz kalan gençler için % 60, aile içi şiddetin iki türüne maruz kalan gençler için %73 ve aile içi şiddetin üç türüne maruz kalan gençler için %78 oranında arttığı belirlenmiştir (Dahlenberg, 1998).

ABD’de yapılan bir araştırmada, ebeveyn öfke düzeylerinin çocukların bugünkü ve gelecek yaşamlarındaki öfke düzeylerine etkisini ölçmek amacıyla bir çalışma yapılmış ve önemli ilişkiler ortaya çıkarılmıştır. Araştırma ABD’de lise öğrencileri ve aileleri arasında yapılmış olup; öncelikle ebeveyn düşmanlığı (baba ile anne ya da her iki eşin birbirine karşı) ile çocuğun saldırganlığı arasında daha önceki araştırmaları doğrulayan bir ilişki bulunmuştur. Yani çocuğun saldırganlık davranışının gelişmesine, anne-babasının düşmanca duyguları zemin hazırlar ve çocuğun ileriki hayatında saldırganlığı içselleştirmesine yol açar. Böylece uzun vadede saldırganlığın kanıksanmasına sebep olur. Sonuç olarak çocuğun bugünkü ve gelecekteki saldırgan tutumlarında her iki ebeveynin de sorumlu olduğu ortaya çıkarılabilir. Çünkü çocuk sosyalizasyon sürecini anne babasını model alarak ve onlarla özdeşim kurarak gerçekleştirmektedir (Carrasco, Holgado, Rodriguez ve Del Barrio, 2009, Akt: Gök, 2009).

Yıldırım (1998) tarafından yapılan bir çalışmada, şiddete uğrayan kadınların kendi çocukluklarına ve çocuklarına uyguladıkları şiddetin boyutlarına ilişkin olarak elde edilen verilere göre Korunma Evi’nde kalan kadınlar ve eşlerinin tamamına yakınının, çocuklarını dövmüş oldukları ve kadınların tamamına yakınının da çocukluğunda kendi anne babası tarafından dayak yediği tespit edilmiştir. Disiplin yöntemi olarak hem kendi çocukluğunda uğradığı hem de kendi çocuklarına uyguladığı yol; bir sözel şiddet biçimi olan azarlama ve bağırmadır. Davranış ve taleplere sınırlama getirmenin de bu anneler tarafından bir disiplin yöntemi olarak kullanıldığı belirlenmiştir.

Saldırganlık ve şiddet davranışının gelişimi ile yakından ilişkili olduğu etmenlerden biri aile içindeki çatışmalı ortam ve düşmanca tutumdur. Aile içinde eşler arası şiddet, çocuğa kötü davranma ve ergenin ya da çocuğun şiddete maruz kalması ergenin şiddet davranışını gösterme olasılığını arttırmaktadır.

Aile ortamındaki sevgi ve saygı bağları da çocuğun saldırgan davranışlarını şekillendirmekte etkilidir. Jagawas tarafından yapılan bir çalışmada, 18-20 yaşındaki sevgi ve saygıya dayalı bir aile ortamı içinde yaşayan gençler ile reddedilen, gereksinimleri karşılanmayan gençler arasındaki davranışsal farklar incelenmiştir. Sevgi ve saygıya dayalı bir aile ortamı içinde yetişen gençlerin kendini kabul düzeyi

yüksek, sosyal ilişkilerinde başarılı, bağımsız bireyler oldukları gözlenirken, reddedilen ve kısıtlanan gençlerin ise içine kapanık, kendilerine fiziksel olarak zarar veren, çevresine saldırganca davranan kişiler oldukları saptanmıştır (Akt: Öztürk, 1990).

Masalıcı (2001), aile içi etkileşimlerde çocuğun saldırganlık düzeyi ve uygun davranışlarını incelediği araştırmasında aile içi etkileşim ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca kardeş sayısı ile çocuktaki saldırganlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. İki, üç ve daha fazla kardeşli çocukların saldırganlık bunalımı puan ortalamalarının, kardeşi olmayan ve bir kardeşi olan çocuklara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Kahraman (2000) aile yaşamlarında şiddet olan ergenlerin aile ilişkilerini ve ruhsal sorunlarını incelemek amacıyla aile yaşamlarında şiddet olan ve olmayan toplam 111 ergeni ve bu ergenlerin annelerini karşılaştırmıştır. Veri toplama amacıyla “Ana- Baba Ergen İlişkileri Envanteri Ergen Formu” ve “Ruhsal Belirti Tarama Listesi” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ailelerinde şiddet olan ergenlerin, ailelerinde şiddet olmayan ergenlere göre, genel olarak aile içi ilişkilerde daha fazla çatışma yaşadıkları ve ailelerindeki bütünlük düzeyinin daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu ergenlerin babalarıyla ilişkilerinde problem çözme, iletişim becerilerinde yetersizlikler ve daha fazla düşmanlık duyguları ifade ettikleri saptanmıştır. Ayrıca aile içi şiddet üzerinde, ailelerin gelir düzeyinin, aile içindeki genel anlaşmazlığın, aile kökeninin, alkol kullanım sıklığının ve ergen ebeveyn arasındaki okul çatışmasının açıklayıcı olduğu görülmüştür.

Uz (1989), aile içindeki şiddetin çocuk üzerindeki kötü etkileri üzerine yaptığı çalışmada, bir tekstil fabrikasında eşler arasında düşük ve yüksek şiddet düzeylerini temsil eden 40 anneden oluşan örneklem grubu belirlemiş; Çatışma İle Baş Etme Taktikleri Ölçeği ve Çocuk Davranışları Listesi’ni kullanarak verileri toplamıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde, erkekten kadına yönelik şiddet ile babadan çocuğa yönelik şiddet arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu gibi erkekten kadına yönelik şiddet ile anneden çocuğa yönelik şiddet arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yine eşler arasındaki şiddet düzeyi ile çocuğun davranış problemleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, erkekten kadına yönelik şiddet puanı ile çocukta

davranış problemleri toplam puan arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Erkekten kadına yönelik şiddet hem kız çocuklarının davranış problemleri ile hem de erkek çocuklarının davranış problemleri ile ilişkili bulunmuştur.

Avcı (2010) okullarda meydana gelen şiddet olaylarında aile yapısı ve atmosferinin etkisini ortaya koymak amacıyla 24 resmi okulun lise 1., 2., 3., ve 4. sınıfta öğrenim gören 1410 öğrenci ile çalışmıştır. Araştırmada sonucunda ailede şiddete uğrayan çocukların, uğramayanlara oranla okulda daha fazla şiddet eyleminde bulunduğu, anne ve babaları alkol kullanan çocukların, kullanmayanlara oranla okulda daha fazla şiddet eyleminde bulunduğu, anne ve babasının genel tutumunun kendisine karşı ilgisiz olduğunu belirten öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin diğerlerine oranla daha yüksek olduğu, anne ve babasının genel tutumunun kendisine karşı ilgisiz olduğunu belirten öğrencilerin ahlaki tutum düzeylerinin diğerlerine oranla daha düşük olduğu, okulda şiddet davranışında bulunduğunu belirten öğrencilerin ahlaki tutum düzeylerinin, okulda şiddet davranışında bulunmadığını belirten öğrencilerin ahlaki tutum düzeylerinden daha düşük olduğu, öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile ahlaki tutum düzeyleri arasında negatif korelasyonun bulunduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada okulda öğrencileri şiddet eyleminde bulunmayı engelleyen en önemli faktörün sağlıklı bir aile ortamı ve ailede aldıkları ahlaki ve kültürel terbiye olduğu tespit edilmiştir.

Karataş (2002) lise öğrencileri üzerinde yaptığı bir çalışmada bazı sosyo-demografik değişkenlere göre saldırgan davranışın değişip değişmediğini araştırmıştır. Araştırmanın verileri Adana Yüreğir ve Seyhan ilçesinden toplam 4 okuldan ve 276 öğrenciden ve onların anne-babalarından toplanmıştır. Araştırma verileri “Saldırganlık Ölçeği” ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda anne-baba saldırganlık düzeyleri ile öğrencilerin saldırganlık puanları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Sonuçlar yüksek saldırganlık düzeyinde anne-babaya sahip olan öğrencilerin saldırganlık puanlarının orta ve düşük saldırganlık düzeyindeki anne-babaya sahip öğrencilerin saldırganlık puanına göre, orta saldırganlık düzeyindeki ana-babaya sahip öğrencilerin saldırganlık puanlarının düşük saldırganlık düzeyindeki anne-babaya sahip öğrencilerin saldırganlık puanlarına göre anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca anne saldırganlık düzeyinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerinde ortak etkisi anlamlı bulunmuştur.

Sonuçlar anne-babaların saldırganlıkları ile ergenlerin saldırganlıkları arasında ilişki olduğunu ve anne-babaların saldırganlık düzeyi arttıkça ergenlerin saldırganlık düzeylerinin de arttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca öğrencilerin cinsiyeti, sınıf düzeyi ve kardeş çifti türü açısından saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Buna karşın sınıf düzeyi ve anne saldırganlık düzeyinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerinde ortak etkisi anlamlı bulunmuştur.

Ayan (2007), araştırmasında yaşları 11 ile 16 arasında değişen 655 öğrenciye aile içinde şiddet görmesi ile Saldırganlık Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakmıştır. Bulgular incelendiğinde, Sivas merkez ilçe genelinde çocukların %54'ünün anneleri ve %46'sının da babalarından şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Çocuğun aile içinde şiddete uğramasında etkili olan faktörler anne için; ailede yaşayan birey sayısı, annenin eğitim düzeyi, annenin mesleği, ailenin gelir düzeyi, annenin çocuğun arkadaşlarını tanıması ve onların eve gelmesine izin vermesi değişkenleriyken; baba için ise sadece çocuğun cinsiyeti değişkenidir. Hem anne hem de baba için, ailede kararların alınma biçimi, anne baba arasında şiddetin varlığı, anne babanın çocuğa davranış tarzı, çocuğun anne babadan korkma ve sorunlarını anne babasıyla paylaşabilmesi değişkenleri etkili faktörlerdir. Yine bulgulara göre şiddete uğrayan öğrencilerin saldırganlık eğilimi daha fazladır ve saldırganlık ölçeği puanları ailede yaşayan birey sayısı ve annenin davranış tarzına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Avcı (2006) şiddet davranışı gösteren ve göstermeyen ergenlerin ailelerini aile işlevleri, öfke ve öfke ifade tarzları açısından incelemek ve ailelerde psikolojik probleme sahip olma, alkol kullanımı ve suça yönelik davranışların görülme sıklığını karşılaştırmak amacı ile bir araştırma yapılmıştır. Örneklemi 14-18 yaşları arasında şiddet davranışı gösteren ergenlerin aileleriyle (n=54) bu tip olaylara karışmamış ergenlerin ailelerinden (n=54) oluşturulmuştur. Çalışmada ailelerin öfke düzeylerini ve öfke ifade tarzlarını incelemek amacı ile "Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ)" ve ergenlerin ailelerinin aile işlevlerini incelemek amacı ile "Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ)" kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, şiddet davranışı gösteren ergenlerin ailelerinin problem çözme, iletişim, duygusal tepki verebilme, ailedeki roller, davranış kontrolü, gereken ilgiyi gösterebilme ve genel aile işlevlerinde karşılaştırma grubunda yer alan ailelere göre önemli oranda yetersizlik

yaşadıkları belirlenmiştir. Öfke düzeyleri açısından incelendiğinde, şiddet davranışı gösteren ergenlerin ailelerinin karşılaştırma grubunda yer alan ergenlerin ailelerine göre “sürekli öfke”, “içe-yönelik öfke” ve “dışa yönelik öfke” düzeylerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Şiddet davranışı göstermeyen ergenlerin ailelerinin öfkelerini daha iyi kontrol ettikleri görülmüştür. Ayrıca şiddet davranışı gösteren ergenlerin aile üyelerinin daha fazla psikolojik probleme sahip oldukları, alkol kullandıkları ve suç işleme davranışında buldukları saptanmıştır.

Gök (2009) araştırmasında 14-18 yaş grubu arasında yer alan öğrencilerin aile içi şiddet ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Öğrencilerin aile içi şiddet görüp görmediklerini belirlemek için “Aile İçi Durum Anketi” uygulanmış; öğrencilerin öfke ifade tarzlarını tespit etmek için de “Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları Ölçeği” kullanılmıştır. Elde edilen bulgularda lise öğrencilerinin aile içinde şiddet yaşama ya da yaşamama durumlarındaki sürekli öfke ve öfke ifade tarzları cinsiyete ve sınıf düzeyine göre incelenmiştir. Öğrencilerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları Ölçeği alt ölçeklerinden aldıkları puanlar cinsiyetlere göre farklılık göstermezken, ergenlerin sınıf düzeylerine göre Sürekli Öfke alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında da anlamlı bir farklılık görülmüştür. Yani on birinci sınıftaki öğrencilerin dokuz ve onuncu sınıftaki öğrencilere göre daha düşük düzeyde sürekli öfke yaşadıkları belirlenmiştir. Aile içinde şiddet yaşayan ergenlerin aile içinde şiddet yaşamayan ergenlere göre Öfke Kontrol alt ölçeği hariç diğer alt ölçeklerden (Sürekli Öfke, Öfke İçe, Öfke Dışa) yüksek puanlar aldıkları görülmüştür.

Yukarıdaki araştırmalar çocuğun veya ergenin şiddet davranışı göstermesi ile aile ortamındaki şiddet olaylarının ilişkili olduğunu desteklemektedir.

Bu nedenle bu araştırma ile aile içi şiddetin çocuğun saldırganlık gelişimindeki etkisi çocuklar, anneleri ve öğretmenleri gibi çeşitli kaynaklardan alınan nitelendirici ve nicelendirici bilgilerle derinlemesine incelenecektir.

III. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme, kullanılan veri toplama araçları ve verilerin toplanması ve çözümlenmesi hakkında bilgiler verilmiştir.

3. 1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma genel tarama modeli ile yapılmıştır. Tarama Modeli geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi durumları içinde ve var olduğu gibi tanımlamaya çalışılır (Karasar, 2000). Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasında ilişkisel tarama yapılmıştır.

Bu araştırma öğrencilerin saldırganlık düzeyi ile aile içi şiddet değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik karşılaştırma türünde ve ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmada mülakat tekniğinden yararlanılarak hem nicel-sayısal, hem de nitel bilgiler toplanmıştır.

Ayrıca çocukların saldırganlık düzeyi ile aile içi şiddet hakkındaki bilgiler farklı kaynaklardan toplanmış ve bu bilgiler karşılaştırılmıştır.

3. 2. Araştırma Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evrenini, 2010-2011 öğretim yılında İstanbul il sınırı içerisinde bulunan ilköğretim ikinci kademedeki okuyan öğrenciler ve anneleri oluşturmaktadır. Araştırma örnekleme ise İstanbul il merkezinde Esenyurt ilçesindeki bir ilköğretim okulunun 6., 7.ve 8. sınıf öğrencileri ve anneleridir. Örneklem oluşturulurken “kolayda örnekleme” tekniğine başvurulmuştur. Sınıf öğretmenleri sınıflarındaki saldırgan ve saldırgan olmayan öğrencileri listelemiş ve 30 saldırgan ve 30 saldırgan olmayan (pasif) iki grup öğrenci seçilmiştir. Örneklemi oluşturan öğrencilerin 21’i

kız (%35), 39 erkektir (%65). Öğrencilerin 27'si 6. sınıfta (%45), 21'i 7. sınıfta (%35), 12'si 8. sınıfta (%20) okumaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada öğrencilerin saldırganlık düzeyini belirlemek amacı ile öğrencilere “Saldırganlık Ölçeği” (Can, 2002), öğretmenlere ve öğrencilerin annelerine ise araştırmacı tarafından geliştirilen kısa “Öğretmen ve Anne Saldırganlık Formları” verilmiştir. Böylece çocuğun saldırganlık düzeyi hakkındaki bilgiler çocukların kendileri, öğretmenleri ve anneleri olmak üzere üç kaynaktan toplanmıştır. Aile içi şiddet hakkındaki bilgiler ise araştırmacı tarafından geliştirilen “Çocuk ve Anne Aile içi Şiddet Anketleri” ile mülakat tekniği kullanılarak çocuk ve anne olmak üzere iki kaynaktan toplanmıştır.

3.3.1. Saldırganlık Ölçeği

Araştırmada, 1992 yılında Arnold, H. Buss ve Mark Peryy tarafından geliştirilen, Arnold H. Buss ve W.L. Warren tarafından 2000 yılında güncellenen “Aggression Questionnaire” adlı ölçeğin Sibel Can tarafından Türkçeye uyarlanmış biçimi olan Saldırganlık Ölçeği (Can, 2002) kullanılmıştır. 34 maddeden oluşan ölçeğin; fiziksel saldırganlık (8 madde), sözel saldırganlık (5 madde), öfke (8 madde), düşmanlık (7 madde), dolaylı saldırganlık (6 madde) bölümlerinden oluşan 5 alt ölçeği bulunmaktadır (EK-1'e bkz.). Ölçek 5'li likert tipi olup yanıtlama seçenekleri “5=karakterime tamamen uygun”, “4=karakterime çok uygun”, “3=Karakterime biraz uygun”, “2=Karakterime çok az uygun”, “1=karakterime hiç uygun değil” şeklindedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 34 en yüksek puan 170'dir. Saldırganlık ölçeği toplam puanı yüksek ise, bireyin alt ölçek puanlarını incelemek gerekir Ölçekten alınan puanlardan 58 ve aşağısı düşük, 59 ve 110 arası normal, 111 ve üzeri yüksek saldırganlık düzeyine işaret eder (Can, 2002; Buss, Warren, 2000).

Bu araştırmada “Saldırgan Ölçeği”nin tüm çocuklar (N=60) için yapılan güvenilirlik analizi sonucu Alpha değeri 0,8842 çıkmıştır. Alpha değeri $0,8842 \geq 0,60$

olduğundan ölçek güvenilirdir. Ayrıca saldırgan ve pasif olan çocuklar içinde ölçeğin ayrı ayrı güvenilirlik analizi yapılmıştır. Saldırgan çocuklar için Alpha değeri 0,8859, pasif çocuklar için 0,8858 çıkmıştır. Böylece her iki grup içinde ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

3. 3. 2. Öğretmen ve Anne Saldırganlık Formları

Bu formlar öğretmenlerden ve annelerden çocukların evdeki ve okuldaki saldırgan davranışları hakkında bilgi toplamak amacı ile araştırmacı tarafından geliştirilmiştir (EK-2 ve EK-3'e bkz.). Formlar saldırganlık ölçeğinden alınan 6 sorudan oluşmakta ve aynı şekilde puanlanmaktadır. Formlar öğretmenlerle ve annelerle birlikte mülakat tekniğinden yararlanılarak doldurulmuş ve mülakat sırasında elde edilen nitel bilgiler de forma not alınmıştır. Formlar 5'li likert tipi olup yanıtlama seçenekleri "5=tamamen uygun", "4= çok uygun", "3= biraz uygun", "2= çok az uygun", "1= hiç uygun değil" şeklindedir. En düşük saldırganlık puanı 6, en yüksek saldırganlık puanı 30 dur. Bu formdan alınan puanlar şu şekilde gruplanmıştır;

6- 12 puan arası: düşük saldırganlık puanı

13- 23 puan arası: orta saldırganlık puanı

24- 30 puan arası: yüksek saldırganlık puan

3. 3. 3. Çocuk ve Anne Aile İçi Şiddet Anketleri

Aile içi şiddet anketleri araştırmacı tarafından aile içi şiddet hakkında bilgi toplamak amacı ile çocuklar ve anneleri için iki ayrı form olarak geliştirilmiştir (EK-4 ve EK-5'e bkz.). Demografik bilgiler de bu anketler ile toplanmıştır. Anketler çocuklar ve anneleriyle yapılan mülakatlarla araştırmacı ile birlikte doldurulmuştur.

Çocuk Aile İçi Şiddet Anketi, çocukların aile içinde maruz kaldığı şiddet davranışları ile annelerin eşlerinden gördüğü sözel-duygusal ve fiziksel şiddet davranışları hakkında çocuklardan bilgi toplamaya yönelik soruları içermektedir.

Anne Aile İçi Şiddet Anketi'nde ise ebeveynlerin çocuğa uyguladığı şiddet davranışları ve annenin eşinden gördüğü şiddet hakkında annelerden bilgi toplamaya yönelik sorular yer almaktadır.

3. 4. Verilerin Toplanması

Bu araştırma saldırganlık ile aile içi şiddet arasındaki ilişkiyi inceleyen nitel ve nicel-sayısal bir çalışmadır. Araştırmanın verileri, Esenyurt bölgesindeki bir ilköğretim okulunun 6., 7. ve 8. sınıflarında okuyan 30 saldırgan ve 30 saldırgan olmayan (pasif) toplam 60 öğrenci ve annelerinden mülakat tekniği kullanılarak toplanmıştır. Araştırmanın konusu gereği okulun isminin araştırmada geçmesinin doğru olmayacağına karar verilmiştir.

T.C İstanbul Valiliği Esenyurt İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünden resmi izin alındıktan sonra araştırma için okulun rehberlik servisi ile işbirliği içinde çalışılmıştır. Rehber öğretmen okulun 6., 7. ve 8. sınıf öğretmenleriyle görüşmüş ve her sınıf öğretmeninden kendi sınıfından “diğer arkadaşlarıyla karşılaştırıldığında daha saldırgan ve daha sakin, “pasif” olarak gördüğü öğrencileri seçmeleri istemiştir. Böylece toplam 30 saldırgan, 30 saldırgan olmayan pasif öğrenciler seçilerek iki grup oluşturulmuştur.

Öğretmenlere, seçtikleri öğrencilerin saldırganlık eğilimlerini değerlendirmeleri için “Öğretmen Saldırganlık Form” u verilmiştir. Bu formun aynısı anneye de verilmiştir. Böylece çocuğun saldırganlık eğilimi okulda öğretmeni, evde de annesi tarafından puanlanmıştır.

Öğretmenleri tarafından seçilen öğrenciler rehberlik odasına 3-4 kişilik küçük gruplar şeklinde davet edilmiştir. Araştırmacı, öğrencilere araştırmanın amacı ile “Saldırganlık Ölçeği (Can, 2002)” ve “Çocuk Aile içi Şiddet Anketi’ni nasıl dolduracağını anlatmıştır. Aile İçi Şiddet Anketi’nde yer alan açık uçlu sorular araştırmacı ile birlikte doldurulmuştur. Örneğin; “Annen ve babanın bu tür şiddet davranışlarını hak ettiniz mi?” sorusu çocukların anlayacağı şekilde sorularak, çocukların şiddet hakkındaki düşünceleri bu ankete not alınmıştır. Öğrenciler bu formları yaklaşık 15-20 dakika arasında doldurmuştur.

Formları dolduran çocukların saldırganlık düzeyleri kontrol edilerek 30 saldırgan 30 pasif öğrenci grubunun oluştuğundan emin olunmuş ve bu öğrencilerin anneleri okula davet edilmiştir. Saldırgan ve pasif çocukların annelerine, araştırmacı tarafından geliştirilen “Anne Saldırganlık Formu” ve “Anne Aile içi Şiddet Anketi” verilmiştir. Annelerin eğitim seviyesinin düşük olması nedeniyle tüm formlar araştırmacı tarafından annelerle görüşerek doldurulmuştur. Araştırmanın verileri, 2010- 2011 öğretim yılı Mayıs ve Haziran aylarında toplanmıştır.

3. 5. Verilerin İstatistiksel Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS 11. 5 (Statistical Package for Social Sciences) programına aktarılmıştır. Araştırmada kullanılan Saldırganlık Ölçeği, hem pasif hem saldırgan hem de tüm çocuklardan oluşan veri ile güvenilirlik testine tabi tutulmuştur. Güvenirlilik için Cronbach Alfa modeli kullanılmıştır. Çalışmada demografik özellikler tablolar halinde gösterilmiştir. Araştırmanın tanımlayıcı istatistikleri de tablolarla sunulmuştur.

Değişkenler arasındaki ilişkileri ölçmek için Kendall ve Pearson ilişki testlerinden faydalanılmıştır. Ölçek ile ilgili, iki gruplu değişkenler arasındaki farklılıkları test etmek için T Testi (Independent t- Test) ve çok gruplu değişkenler arasındaki farklılıkları test etmek için Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Anlamlı farklılık bulunduğu durumda bu farkın kaynağının belirlenmesi amacıyla "Mann Whitney-U" testi uygulanmıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın problemlerine cevap vermek amacıyla toplanan verilerin istatistiksel analizi sonucu elde edilen bulgular ve yorumları, problem sırasına göre yer verilmiştir.

4. 1. Katılımcılar

Bu çalışmada katılımcıların demografik bilgileri “Çocuk ve Anne Aile içi Şiddet Anket Formları” ile toplanmıştır.

Tablo 1. Saldırgan Çocukların Sınıf Frekansları

	Frekan s	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
6.sınıf	15	50,0	50,0	50,0
7.sınıf	10	33,3	33,3	83,3
8.sınıf	5	16,7	16,7	100,0
Toplam	30	100,0	100,0	

Tablo 2. Pasif Çocukların Sınıf Frekansları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
6.sınıf	12	40,0	40,0	40,0
7.sınıf	11	36,7	36,7	76,7
8.sınıf	7	23,3	23,3	100,0
Toplam	30	100,0	100,0	

Tablo 1 ve Tablo 2’ de saldırgan ve pasif çocukların frekans sonuçlarının benzer olduğu ve katılımcıların en çok 6. sınıf ve sırayla 7. ve 8.sınıf öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir. Çocukların 6. sınıfta daha saldırgan davranışlar sergilemesi, ilköğretim ikinci kademedeki ilk yıllarında branş dersleriyle ve farklı öğretmenlerle karşılaşmaları, çocuklardan beklenen sorumluluk ve beklentilerin artması ile

açıklanabilir. Çünkü çocuklar, ilk yıla göre 7. ve 8. sınıfta ilköğretim ikinci kademenin sorumluluklarına biraz daha alışmış oluyolar.

Tablo 3. Saldırgan Çocukların Cinsiyet Frekansları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kız	4	13,3	13,3	13,3
Erkek	26	86,7	86,7	100,0
Toplam	30	100,0	100,0	

Tablo 4. Pasif Çocukların Cinsiyet Frekansları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kız	17	56,7	56,7	56,7
Erkek	13	43,3	43,3	100,0
Toplam	30	100,0	100,0	

Tablo 3 ve Tablo 4’de yer alan sonuçlara göre saldırgan grupta erkek öğrenci sayısı daha fazladır. Bu sonuç araştırma sonuçlarıyla tutarlıdır. Araştırmalar erkek çocukların, kız çocuklara göre daha saldırgan olduğunu savunmaktadır. Tok (2001) tarafından yapılan araştırmada cinsiyet rollerine ilişkin kız ve erkek öğrencilerin sahip oldukları kalıp yargıları incelemiş ve erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyinin, kız öğrencilerinkine göre anlamlı derecede yüksek oluşu ortaya koymuştur. Ayrıca geleneksel kalıp yarıllara sahip olan erkeklerin, diğerlerine göre daha saldırgan oldukları da ortaya çıkmıştır. Bu sonuç saldırganlık davranışı üzerinde toplumun kız ve erkeklere verdiği rollerin önemini ortaya koymuştur.

Bu araştırmada ailenin gelir durumu hakkındaki bilgiler annelerinin değerlendirmesiyle sınırlıdır. Anneler “Kendi çevrenizdeki (mahallenizdeki) ailelerle karşılaştırılınca gelir seviyenizin nasıl olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusunu cevaplamışlardır. 60 aileden 9 aile (%15) “iyi” gelir durumuna, 36 aile (% 60) “orta” gelir durumuna, 11 aile (%18,3) “zayıf” gelir durumuna, 4 aile (%6,7) “çok zayıf” gelir durumuna sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Saldırgan ve pasif çocukların gelir seviyesi ayrı ayrı incelendiğinde gruplara göre fark olmadığı görülmüştür.

Tüm çocukların annelerinin eğitim durumuna bakıldığında annelerinden %18,3 ü (N=11) okuryazar değil , % 80'i (N=48) ilkokul mezunu ve %1,7' i (N=1) lise mezunudur. Tüm çocukların babalarının eğitim durumuna bakıldığında babalarından %71,7 si (N=43) ilkokul , %15'i (N=9) ortaokul mezunu ve %13,3'ü (N=18) lise mezunudur. Anne ve babalarının eğitim durumları açısından saldırgan ve pasif gruba göre sonuçlar farklı değildir.

Araştırmada okuma yazma bilmeyen baba olmadığı ve çoğunun ilkokul ve ortaokul mezunu olduğu görülmektedir. Bu durum araştırmanın uygulandığı sosyo-ekonomik seviye ile açıklanabilir. Araştırmaya katılan ailelerin %90'nı köy kökenlidir ve en az 10 yıldan beri İstanbul'un Esenyurt Bölgesinde yaşamaktadır. Araştırmaya katılan annelerin, Türkiye'nin ortalama 30-40 yıl öncesi ilköğretim öğrencileri olduğu için okuma yazma oranının düşük olması şaşırtıcı görülmemektedir.

Köyün geleneklerine göre kız çocuklarının okumaması ve ev işlerine destek olması beklenirken, erkeklerin daha güçlü olması için en azından ortaokula kadar eğitim almaları desteklenir. Ayrıca o yıllarda köylerde ilköğretim ikinci kademe olan ortaokullar kasabalarda yer alıyordu ve erkek çocuklarına masraf yapmak uygun bulunuyordu. Bu sorun hale devam ettiği için son günlerde köylerdeki kız çocukların eğitim alabilmeleri için medya çeşitli kampanyaların yürütüldüğü dikkat çekmektedir.

4. 2. Saldırganlık Puanlarının Karşılaştırılması

Çocukların saldırganlıkları hakkındaki bilgiler çocukların kendileri, öğretmenleri ve anneleri olmak üzere üç ayrı kaynaktan, “Saldırganlık Ölçeği” ve “Öğretmen ve Anne Saldırganlık Formları” ile toplanmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır.

4. 2. 1. Öğretmen ve Annelerin Çocukların Saldırganlık Düzeylerini Değerlendirmesi

Öğretmenler ve anneler çocukların saldırganlığını “Saldırganlık Ölçeği”nin 6 sorusu alınarak geliştirilen kısa formlar ile değerlendirmişlerdir (EK-2 ve EK-3’e bkz.). “Öğretmen ve Anne Saldırganlık Formu”ndan alınan en düşük saldırganlık puanı 6, en yüksek saldırganlık puanı 30 dur ve puanlar şu şekilde gruplanmıştır; 6-12 puan arası “düşük”, 13-23 puan arası “orta”, 24-30 puan arası “yüksek” saldırganlık puanıdır.

Tablo 5. Saldırgan Çocuklar-Öğretmen Saldırganlık Formu Puanları

PUAN	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
6-12 (Düşük)	1	3,3	3,3	3,3
13-23 (Orta)	20	67	67	70,3
24-30 (Yüksek)	9	29,7	29,7	100
Toplam	30	100,0	100,0	

Tablo 6. Pasif Çocuklar-Öğretmen Saldırganlık Formu Puanları

PUAN	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
6-12 (Düşük)	29	96,7	96,7	96,7
13-23 (Orta)	1	3,3	3,3	100
24-30 (Yüksek)	0	0	0	100
Toplam	30	100,0	100,0	

Araştırma sonucuna göre öğretmenler saldırgan çocukları, pasif çocuklara göre daha saldırgan bulmaktadır. Tablo 5 ve Tablo 6’daki ortalamalara bakıldığında ise pasif çocukların okuldaki saldırganlık düzeylerinin, öğretmenleri tarafından düşük derecede puanlanırken, saldırgan çocukların saldırganlık derecelerinin yüksek düzeyde değil, orta düzeyde puanlandığı dikkat çekmektedir.

Tablo 7. Saldırgan Çocuklar- Anne Saldırganlık Formu Puanları

PUAN	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
6-12 (Düşük)	10	33,3	33,3	33,3
13-23 (Orta)	17	56,7	56,7	90
24-30 (Yüksek)	3	10	10	100
Toplam	30	100,0	100,0	

Tablo 8. Pasif Çocuklar- Anne Saldırganlık Formu Puanları

PUAN	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
6-12 (Düşük)	15	50	50	50
13-23 (Orta)	14	46,7	46,7	96,7
24-30 (Yüksek)	1	3,3	3,3	100
Toplam	30	100,0	100,0	

Araştırma sonuçlarına göre anneler de saldırgan çocukları saldırgan, pasif olarak pasif olarak değerlendirmiştir. Aynı şekilde Tablo 7 ve Tablo 8’de yer alan ortalamalara bakıldığında ise saldırgan olarak tanımlanan çocukların, evdeki saldırganlık derecelerinin anneleri tarafından yüksek düzeyde değil, ortada düzeyde puanlandığı; pasif olarak tanımlanan çocukların saldırganlık derecelerinin ise düşük düzeyde değil, orta düzeyde puanlandığı dikkat çekmektedir.

Öğretmen ve annelerin çocuklara verdiği saldırganlık puanları karşılaştırıldığında ise saldırgan çocukların okulda biraz daha saldırgan oldukları, pasif çocukların ise okuldaki ve evdeki davranışları arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bu nicel sonuçlar **“çocukların okuldaki ve evdeki saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olacaktır”** hipotezini saldırgan çocuklar için desteklemektedir. Saldırgan çocukların evdeki ve okuldaki davranışları istatistiksel olarak farklıdır. Diğer taraftan mülakat sonuçları ve gruplamalı frekans dağılımı göz önüne alındığında aslında pasif çocukların da evdeki ve okuldaki davranışlarının farklı olduğu ortaya çıkmıştır ve araştırmanın bu hipotezini desteklemiştir. Frekans dağılımlarına göre öğretmenler pasif çocukları okulda çok sessiz, uyumlu, problemsiz görürken, anneler pasif çocukları evde en az saldırgan çocuklar kadar

aktif görmektedir. Yine öğretmen saldırgan çocukları okulda çok saldırgan bulurken, anneler saldırgan çocukları normal derecede saldırgan görmektedir.

4. 2. 2. Öğretmen ve Annelerin Mülakat Sonuçları

Öğretmenlerle yapılan mülakatlarda öğretmenlerin saldırgan ve pasif çocukları birkaç cümle ile tarif etmeleri istendi. Bunun yanı sıra çocukların okuldaki başarısı, gelişimsel seviyesi, anne ve babaların okula gösterdiği ilgi hakkında da konuşuldu. Öğretmenlerin Saldırganlık Formunda verdikleri puanlar ile saldırgan ve pasif çocuklar hakkındaki tarifleri tutarıydı.

Öğretmenler genel olarak pasif çocukları saldırgan çocuklara göre daha başarılı bulmakta ve gelişimsel seviyelerini normal olarak değerlendirmektedir. Pasif çocukların ebeveynlerini de saldırgan çocukların ebeveynlerine göre daha ilgili bulmaktadır.

Öğretmenler, saldırgan çocukları hareketli, sabırsız, söz dinlemez, derslere ilgisiz, arkadaşlarıyla konuşan, arkadaşlarıyla basit tartışmalar yapan, okul uyum problemi yaşayan çocuklar olarak nitelendirdiler. Öğretmenlerin özellikle vurgulamak istedikleri saldırgan çocukların çok saldırgan olmadığı daha çok yaşlarının altında gelişim gösterdikleri için okulda uyum problemleri yaşadıklarıydı. Öğretmenler saldırgan olarak nitelen davranışlarının aslında girişkenliklerini temsil ettiğini ifade ettiler. Öğretmenler saldırgan olmayan “pasif” çocukları ise sessiz, sakin, sınıfta sorun çıkarmayan, arkadaşlarıyla uyumlu, sorumluluk sahibi, derslerine ilgili, çalışkan çocuklar olarak nitelendiriyorlar. Diğer taraftan bazı pasif çocukların çok içine kapanık olduğunu ve bu durumun istenen bir özellik olmadığı, öz güven eksikliğinden kaynaklandığını vurguladılar.

Annelerle yapılan mülakatlarda ise annelerinin saldırgan ve pasif çocuk tarifleri de, saldırganlık formunda verdikleri saldırganlık puanları ile tutarlıydı. Anneler saldırgan çocuklarını yüksek düzeyde saldırgan görmüyorlardı. Saldırgan çocukları, her çocuk kadar biraz yaramaz, genel olarak anne babasının sözünü dinleyen, ara sıra kardeşiyle kavga eden, sokakta arkadaşlarıyla sorun yaşadığında kendini koruyan, iyi niyetli çocuklar olarak niteliyorlardı. Anneler pasif çocukları da

çok pasif görmüyorlar, ara sıra problemler yaşadıklarını, onlarında her çocuk gibi ara sıra yaramazlık yaptıklarını ifade ettiler.

4. 2. 3. Çocukların Saldırganlık Ölçeği Puanları

Saldırgan ve pasif çocukların, doldurduğu “Saldırganlık ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 133, en düşük puan ise 50’dir. Saldırgan çocukların puan ortalamaları 81,8, pasif çocukların ise 47’dir.

Tablo 9. Saldırgan Çocuklar- Saldırganlık Ölçeği Puanları

PUAN	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
58 ve altında (Düşük)	4	13,3	13,3	13,3
59-110 arası (Orta)	24	80	80	93,3
111 ve üzeri (Yüksek)	2	6,7	6,7	100
Toplam	30	100,0	100,0	

Saldırgan çocuklardan 4 tanesinin (%13,3) kendisine verdiği saldırganlık puanı düşük, 24 tanesinin (%80) normal, 2 tanesinin (%6,7) yüksektir.

Tablo 10. Pasif Çocuklar- Saldırganlık Ölçeği Puanları

PUAN	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
58 ve aşağısı(Düşük)	4	13,3	13,3	13,3
59-110 arası(Normal)	22	73,4	73,4	86,7
111 ve üzeri (Yüksek)	4	13,3	13,3	100
Toplam	30	100,0	100,0	

Pasif çocuklardan 4 tanesinin (%13,3) kendisine verdiği saldırganlık puanı düşük, 22 tanesinin (%73,4) normal, 4 tanesinin (%13,3) yüksektir.

Pasif ve saldırgan çocukların verdikleri saldırganlık puanlarının karşılaştırıldığı test sonucunda saldırgan çocukların kendilerini daha saldırgan, pasif çocukların ise kendilerini daha az saldırgan olarak gördüğü ortaya çıkmıştır. Diğer

tarafından Tablo 9 ve Tablo 10'da yer alan frekans dağılımı incelendiğinde pasif ve saldırgan çocukların çocuğun kendilerini orta düzeyde saldırgan olarak değerlendirdikleri dikkat çekmektedir.

Çocukların saldırganlık ölçeğinden aldıkları puanlar öğretmenlerin verdikleri puanlar ile karşılaştırıldığında öğretmenlerin saldırgan çocukları daha saldırgan, pasif çocukları da daha pasif olarak puanladıkları ortaya çıkmıştır. Annelerin verdikleri puanlar ile karşılaştırıldığında ise hem saldırgan, hem de pasif çocukların kendilerini annelerine göre daha saldırgan olarak gördükleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın sonuçları çocukların saldırganlıklarını öğretmenlerin, annelerin ve kendilerinin farklı yorumladığını göstermektedir. Böylece araştırmanın “**üç ayrı kaynaktan (çocuklar, öğretmenler, anneler) toplanan saldırganlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir fark olacaktır**” hipotezi hem nicel, hem de nitel bilgilerle desteklenmiştir. Bu sonuçlar gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı kaynaklardan bilgi toplamanın önemini göstermektedir.

Çocukların okuldaki ve evdeki davranışlarının farklı olmasına birçok etken rol oynayabilir. Bunlardan biri anneler çocuklarını kayırma içgüdüleriyle olumsuz özellikle yakıştırmak istememeleri olabilir. Annelerin mülakatlar sırasında tepkileri savunmacıydı. Saldırganlığı olabildiğince normal bir davranış gibi sunma gayreti içindelerdi. Öğretmenler ise birçok çocukla uğraştığı için sorunları abartabilirler. Çocukların saldırganlık düzeylerinin evde ve okulda farklı olması çocukların gerçekten okulda ve evde farklı şekilde davranmaları gerektiğini sosyalleşme sürecinde öğrenmelerinden kaynaklanabilir. Okuldaki ve evdeki psikolojik dinamikler çok farklıdır. Çocuklar okulda otoriteye karşı gelirse cezalandırılacağını biliyorlar. Evde ise aynı davranışların anneleri tarafından anlayışla karşılanacağını biliyorlar. Saldırgan çocukların okulda daha saldırgan davranmaları kalabalık sınıf ortamlarında evdeki gibi ilgi görememeleriyle de açıklanabilir. Bu farklılığın kaynağı başka bir çalışma konusu olabilir.

4. 3. Saldırganlık ve Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet hakkındaki bilgiler çocuk ve anne olmak üzere iki kaynaktan “Çocuk ve Anne Aile içi Şiddet Anketleri” ile toplanmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Ebeveynlerin çocuğa uyguladığı şiddet hakkında bilgi toplamak için çocuk anketinde, “Annem ve/veya Babamın bana şu şekilde davrandığı olur” cümlesi, anne anketinde, anne için “Çocuğuma şu şekilde davrandığım olur”, baba için “Babasının çocuğa şu şekilde davrandığı olur” şeklinde düzenlenmiştir. Eşler arasında yaşanan şiddet hakkında bilgi toplamak için çocuk anketinde, “Babamın anneme şu şekilde davrandığı olur” cümlesi, anne anketinde “Eşimin bana şu şekilde davrandığı olur” şeklinde ifade edilmiştir. Anketteki sözel-duygusal ve fiziksel şiddet davranışları şu şekildedir;

Sözel-Duygusal Şiddet Davranışları;

1. Hakaret eder
2. Küfür eder
3. Tehdit eder
4. Bağırarak korkutur
5. Küçümser ve aşağılar

Fiziksel Şiddet Davranışları;

1. Tokat atar
2. Sert cisimle vurur.
3. Beni tutarak hırpalar
4. Tekme atar
5. Tartışma sırasında eşyalara zarar verir.

Anketteki şiddet davranışları çocuklar tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir;

- 1- Hiç olmadı
- 2- Nadiren
- 3- Ara sıra
- 4- Sık sık

4. 3. 1. Ebeveynlerin Çocuklara Uyguladığı Sözel-Duygusal ve Fiziksel Şiddet Davranışları

Çocuk ve annelerden toplanan bilgilerin analizlerine göre hiçbir sözel-duygusal ve fiziksel şiddet davranışları “ara sıra” ya da “sık sık” ortalamasına ulaşmamıştır. Bu durumda saldırgan çocukların evde anne ya da babalarından gerçekten şiddet gördüklerini söylenemez. Aile içi şiddet davranışlarında “hiç olmadı”, veya “nadiren” cevaplarına daha sık karşılaşılmıştır. Cevaplarda “nadiren” ve “hiç olmadı” cevaplarına sık karşılaşılması aile içinde şiddetin çocuklar tarafından gizlendiğini göstermektedir. Araştırmalar aile içinde şiddetin sır olarak saklandığını, şiddete maruz kalanların utanç duygusundan ve aile bağlarından dolayı saklı tutmayı tercih ettiğini vurgulamaktadır.

Ailede yaşanan şiddet davranışlarının uygulanma sıklığı ortalamaları çok düşük olmakla birlikte çocuklara ebeveynleri tarafından uygulanan en sık şiddet davranışlarının “bağırarak korkutma” ve “tokat atma” oluşu ortaya çıkmıştır. Annelerin, verdikleri bilgilere göre de saldırgan ve pasif çocukların anne ve babalarından gördükleri en sık şiddet davranışları da aynıdır. Sadece pasif çocukların gördükleri şiddet davranışların uygulanma sıklığı ortalamaları saldırgan çocukların ortalamalarına göre daha düşüktür. Bu sonuçlar annenin ve babanın aynı tür şiddet davranışlarına başvurduklarını göstermektedir.

Ayrıca araştırmada annelerin genel olarak evde çocuğa ve kendisine uygulanan şiddeti saklayacağı düşüncesiyle aile içi şiddet hakkındaki bilgiler çocuktan da toplanmıştır. Şiddet davranışları türleri hakkında çocukların verdikleri bilgilerle annelerin verdikleri bilgilerin tutarlı olduğunu görülmektedir.

Araştırma sonucunda çocukların evlerinde düşünüldüğü gibi ağır şiddet yaşanmadığı, hafif düzeyde şiddet yaşandığı ortaya çıkarmıştır. Şiddet davranışlarında “nadiren” ve “hiç olmadı” cevaplarıyla sık karşılaşılması aile içinde şiddetin çocuklar tarafından gizlendiğini göstermektedir. Araştırmalar aile içinde şiddetin sır olarak saklandığını, şiddete maruz kalanların utanç duygusundan ve aile bağlarından dolayı saklı tutmayı tercih ettiğini vurgulamaktadır.

Ailede yaşanan şiddet hafif düzeyde de olsa anneden ve çocuklardan alınan bilgilerin analizlerinde aile içi şiddet değişkeni açısından gruplara göre anlamlı bir

fark olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuklardan alınan bilgilerin analizlerinde saldırgan çocukların, pasif çocuklara göre ebeveynlerinden daha fazla şiddet gördüğü ortaya çıkmıştır. Annelerin verdikleri bilgilerin analizlerinde de tutarlı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Analiz sonuçlarında saldırgan çocukların hem annelerinden, hem de babalarından, pasif çocukların anne ve babalarına oranla daha fazla şiddet gördüğü ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar **“Saldırgan çocuklar pasif çocuklara göre daha fazla sözel-duygusal ve fiziksel şiddet davranışlarına maruz kalmaktadır”** hipotezini desteklenmiştir.

Bu araştırma, “saldırganlığın doğuştan gelen bir davranış mı, yoksa sosyalleşme sürecinde öğrenilen bir davranış mı” tartışmasını aydınlatacak bulgular ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlar **“Saldırganlık sosyal öğrenme kuramının savunduğu gibi sosyalleşme sürecinde öğreniliyorsa çocuğun ilk sosyalleştiği yer olan aile içinde yaşanan şiddet davranışları çocuğun saldırganlığını arttıracaktır”** hipotezini desteklemektedir. Bu araştırmada sosyal öğrenme kuramının savunduğu gibi şiddete maruz kalan veya şahit olan çocukların saldırganlığının aile içinde şiddet yaşamayan çocuklardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Birçok araştırmada da aynı bağlantıyı bulmuştur.

Avcı (2010) yaptığı araştırmada sonucunda ailede şiddete uğrayan çocukların, uğramayanlara oranla okulda daha fazla şiddet eyleminde bulunduğunu ve okulda öğrencileri şiddet eyleminde bulunmayı engelleyen en önemli faktörün sağlıklı bir aile ortamı ve ailede aldıkları ahlaki ve kültürel terbiye olduğu tespit edilmiştir. Ayan'ın (2007) yaptığı 655 öğrenci ile yaptığı araştırmada ailesinde şiddet yaşanan öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bayındır (2010) “Mutlu Aileler, Gülen Yüzler” projesinde yer alan 88 anne ile yaptığı araştırmada çocuğun aile içinde gördüğü şiddete verdiği tepkileri incelemiştir. Çocukların şiddete ilk verdiği tepkiler belirgin ağlama ve şoka girme iken uzun vadede çocuklarda en çok saldırganca davranışların arttığı, sürekli sinirlilik, tedirginlik hali olduğu ve anneye aşırı bir bağımlılık geliştirdiğidir.

Corvo ve Williams (2000) araştırma sonucunda da aile içinde şiddet yaşanmasa da aile de ebeveynlerin olumsuz model olmasının çocuk üzerindeki olumsuz etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Erdoğan (2005) suç

yönlendirilmiş çocuklarla yaptığı çalışmada suça yönlendirilmiş çocukların suça yönlendirilmemiş çocuklara göre aile ilişkilerinin sağlıklı olduğu ve saldırgan puanlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Kahraman (2000) yaptığı araştırma sonucunda ailelerinde şiddet olan ergenlerin, ailelerinde şiddet olmayan ergenlere göre, genel olarak daha fazla çatışma yaşadıklarını ve ailelerinde bütünlük düzeyinin daha düşük olduğunu bulmuştur. Karataş (2002) tarafından yapılan araştırma sonucunda anne-babanın saldırganlık düzeyi arttıkça öğrencilerin de saldırganlık düzeylerinin arttığı gözlenmiştir. Bu nedenle yetişkinlerin davranışta bulunurken, her an bir çocuğa model oldukları bilinciyle hareket etmeleri gerekmektedir.

Ailede sorunlar, çatışma, huzursuzluk ve kavga ile çözümleniyorsa çocuk da sorunlarını çözerken aynı yolları kullanacaktır. Kağıtçıbaşı (1999) anne baba birbirlerine öfke ve saldırganlık içeren davranışlarda bulunmasının çocukların saldırganlığı sorun çözücü bir davranış olarak öğrenmesine ve yaşamın bir parçası olarak düşünmesine neden olacağını vurgulamıştır. Ayrıca şiddete maruz kalmak veya tanıklık etmek, ergenlerin kişilerarası iletişimde ortaya çıkan çatışmalarını, şiddete dayalı olmayan yollarla çözmek yerine şiddeti kullanarak çözmelerine neden olmaktadır (Alikasifoğlu, Ercan, Erginöz, Uysal ve Kaymak, 2004).

4. 3. 2. Eşler Arasında Yaşanan Sözel-Duygusal ve Fiziksel Şiddet Davranışları

Babaların annelerine uyguladığı şiddet davranışları hakkındaki çocuklar tarafından verilen bilgiler Tablo ve Tablo gösterilmiştir. Çocuklar annelerine uygulanan şiddet davranışlarını şu şekilde değerlendirmiştir;

- 1- Hiç olmadı
- 2- Nadiren
- 3- Ara sıra
- 4- Sık sık

Ayrıca eşler arasında “ara sıra” veya “sık sık” şiddet yaşıyorsa “çocuklar bunu görüyor mu, duyuyor mu?” sorusunun cevabını öğrenmek için bu bölüme “Hiç olmadı”, “Nadiren”, “Ara sıra”, “Sık sık” şıkları yanı sıra aşağıdaki şıklar da eklenmiştir;

- 1- Duydum
- 2- Gördüm
- 3- Hem duydum hem gördüm

Araştırmadaki hiç bir şiddet davranış “ara sıra” ve “sık sık” olarak işaretlenmediği için çocukların eşler arasında yaşanan şiddete ne şekilde şahit olduğu hakkında bilgi edinilememiştir. Çocuklar ve annelerin cevapları eşler arası şiddet konusunda da “nadiren” veya “hiç olmadı” şeklinde işaretlenmiştir. Bu durum şiddet davranışların uygulanma sıklığı ortalamasının düşük çıkmasını açıklamaktadır.

Ortalama düşük olmakla birlikte annelere uygulanan en sık şiddet davranışları hakkında bilgi toplanmıştır. Çocuklardan alınan bilgilere göre babalarının annelere uyguladığı en sık şiddet davranışları saldırgan çocukların anneleri için, “Bağırarak korkutma” ve “Tartışırken eşyalara zarar verme”; pasif çocukların anneleri için ise “Bağırarak korkutma” ve “Tokat atma” dır. Annelerin verdiği bilgilere göre ise bu durum tam tersidir. Pasif çocukların anneleri için “Bağırarak korkutma” ve “Tartışma sırasında eşyalara zarar verme”, saldırgan çocukların anneleri için ise “Bağırarak korkutma” ve “Tokat atma” davranışları en sık uygulanan şiddet türleridir.

Araştırma sonucunda saldırgan çocukların anneleri pasif çocukların annelerine göre eşlerinden daha fazla şiddet gördüğü ortaya çıkmıştır. Çocuklardan ve annelerden alınan bilgilerin istatistiksel sonuçları tutarlıdır. Bu sonuçlara göre saldırgan çocuklar, pasif çocuklarla karşılaştırıldığında babalarından daha fazla şiddet gördüğü gibi, anneleri de babalarından daha fazla şiddet görmektedir.

Yapılan araştırmalar şiddet uygulayanların %95’inden fazlasının erkek, şiddete maruz kalanlarından %90’ından fazlasının kadın ve çocuk olduğunu ortaya koymaktadır (Güner, 1996: 8, Akt: Avcı, 2010). Bu çalışmalarda dikkat çeken eşler arasında güç dengesizliğinin olduğu ve en çok kadının erkeğin şiddetine maruz kaldığı görülmektedir. Uz (1989), yaptığı araştırma sonucunda erkekten kadına yönelik şiddet hem kız çocuklarının davranış problemleri ile hem de erkek çocuklarının davranış problemleri ile ilişkili bulunmuştur. Bu araştırma bu bulguları desteklemektedir.

4. 3. 3. Çocukların ve Annelerin Şiddete Bakışı

“Çocuk Aile içi Şiddet Anketi’nde çocukların ebeveynlerinden gördükleri şiddete bakış açılarını öğrenmek için sorulan sorunun sonuçları Tablo 11 ve Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 11. Saldırgan Çocuklar- “Annen veya Baban sana bu şekilde davranmakta haklı mı?”

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	18	60,0	60,0	60,0
Hayır	12	40,0	40,0	100,0
Toplam	30	100,0	100,0	

Saldırgan çocuklar anne babalarının sözel-duygusal ve şiddet davranışlarını %60 oranında haklı görmekle birlikte %40 oranla haksız görmektedir.

Tablo 12. Pasif Çocuklar- “Annen veya Baban sana bu şekilde davranmakta haklı mı?”

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	23	76,7	76,7	76,7
Hayır	7	23,3	23,3	100,0
Toplam	30	100,0	100,0	

Pasif çocuklar anne babalarının sözel-duygusal ve şiddet davranışlarını %76,7 oranında haklı görmekle birlikte %23,3 oranla haklı görmemektedir.

Saldırgan çocukların pasif çocuklara göre şiddete daha fazla oranda hayır dediği dikkat çekmektedir. Bunun nedeni pasif çocukların aile içinde şiddet görmediği için soruyu yanıtlarken ebeveynlerinin genel davranışlarını değerlendirmeye katmış olması olabilir.

Diğer taraftan iki grubunda anne babalarından gördükleri hafif şiddet davranışlarını yüksek oranda haklı gördükleri görülmektedir. Mülakatlar sırasında çocukların verdikleri cevaplar “ Çünkü ben bunu hak ettim”, “Çünkü yaramazlık yaptım” şeklindeydi. Çocukların çocuğu ebeveynlerinin gösterdiği hafif şiddet davranışlarını yanlış davranışlarını önlemede bir yöntem olarak kabullendikleri

görülmektedir. Bu sonuçlar “Çocuklar ebeveynlerinden gördükleri şiddet davranışlarını hak ettiklerini düşünmektedir” hipotezini desteklemektedir.

Annelerinin çocuklarının terbiyesinde şiddete başvurma konusundaki düşünceleri “Anne Aile içi Şiddet Anketi” ile toplanmış ve sonuçlar Tablo 13 ve Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 13. Saldırgan Çocuklar-“Çocuğunuzun terbiyesinde şiddet kullanmak gerekli mi?”

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hayır	25	83,3	83,3	83,3
Evet	5	16,7	16,7	100,0
Toplam	30	100,0	100,0	

Saldırgan çocuğa sahip 30 anneden 25’i (%83,3) şiddeti gereksiz bulurken, 5 anne (%16,7) şiddetin gerekli olduğuna inanmaktadır.

Tablo 14. Pasif Çocuklar- “Çocuğunuzun terbiyesinde şiddet kullanmak gerekli mi?”

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hayır	29	96,7	96,7	96,7
Evet	1	3,3	3,3	100,0
Toplam	30	100,0	100,0	

Pasif çocuğa sahip 30 anneden 29’u (%96,7) şiddet gereksiz bulurken, 1 anne (%3,3) şiddetin gerekli olduğuna inanmaktadır. Şiddeti gereksiz bulan pasif çocukların annelerin sayısı saldırgan çocukların annelerin sayısından biraz daha fazladır. Genel olarak anneler çocukların terbiyesinde çocuğa şiddet uygulamanın gerekli olmadığını düşünüyorlar.

Diğer taraftan annelerle yapılan mülakatlarda arada bir de olsa annelerin çocuklarına şiddet uygulamaktan rahatsız oldukları ortaya çıkmıştır. Annelerin şiddet uygulama konusundaki açıklamaları şu şekilde: “Ne yapalım istemeden arada bir şaplattığım oluyor”, “Kim ister çocuğunu dövmek, ona zarar vermek ama bazen kendimi tutamayıp bağırabiliyorum. Ama asla çocuğuma hakaret etmem,

aşağılamam”, “Bazen beni çok kızdırıyor. Ben de korkutmak için bağıyorum ya da babasına söylüyorum”, “Babası oğluna hiç kıyamaz. Ben sık sık bağıyorum ama babası hiç sesini çıkarmaz”, “ Sık olmasa da babası çok sinirlenirse ara da bir tokat atar ama çok büyük bir suçu olması lazım çocuğun”, “Genelde çok bağıyorum sözümü geçirmek için ama hakaret etmem. Tersine elimden geldiği kadar güzel davranışlarını överim”, “Ders konusunda beni çok üzüyor. O yüzden çok tartışırız”.

Annelerin bu açıklamalarından şiddete karşı olduklarını fakat çocuklarına sözlerini dinletmekte yetersiz kaldıklarında veya çocukları yanlış bir davranış sergilediklerinde davranışlarının yanlış olduğunu göstermek için şiddete başvurdukları anlaşılıyor. Bu sonuçlar “**Anneler hafif düzeyde sözel-duygusal ve fiziksel şiddet davranışlarının çocuk terbiyesinde gerekli olduğunu düşünmektedir**” hipotezini desteklememektedir. Fakat çocuğa şiddet uygulama anneler tarafından doğru bulunmasa da hafif düzeyde şiddetin bir disiplin yöntemi olarak uygulandığı ortaya çıkmıştır. Araştırmanın bu sonucu Kağıtçıbaşı’ın (2002) ülkemizde hafif düzeydeki şiddet davranışların ebeveynler tarafından çocuğu terbiye etmede sıklıkla kullanıldığını açıklamasıyla tutarlıdır. Ayrıca Steinmetz (1996); aile içi şiddetin en önemli özelliğinin, itaatsiz, otoriteye karşı gelen aile üyesine (kadın ve/veya çocuğun) yanlış olduğu düşünülen davranıştan vazgeçirme, özellikle çocuğa karşı bir disiplin yöntemi olarak uygulamasının olduğunu ve bu uygulamaların kültürel normlarca kabul görmesi ve meşru sayılmasına dikkat çekmektedir. Annelerin çocuğun terbiyesinde şiddeti kullanması ve çocukların ebeveynleri tarafından uygulanan şiddeti kabullenmesi hem pasif, hem de saldırgan çocukların ailelerinde hafif düzeyde şiddetin yaşanmasını açıklamaktadır.

4. 4. Aile içi Şiddet ve Demografik Değişkenler

Aile içi şiddet çocuk anketi esas alınarak aile içi şiddet ile çocuk sayısı, aile tipi, ailenin gelir seviyesi, ailenin eğitim durumu değişkenleri arasındaki ilişkiyi ölçmek için Pearson Chi-Square Test istatistiğinden yararlanılmıştır.

Bu araştırma sonucunda aile içi şiddet davranışları ile ailedeki çocuk sayısı, aile tipi ve annenin eğitim durumu arasında ilişki bulunmuştur. Bu değişkenler için “**Aile içi şiddet ile ailedeki çocuk sayısı, aile tipi, ailenin gelir seviyesi, anne ve babanın eğitimi gibi demografik değişkenleri arasında bir ilişki vardır**” hipotezi kabul edilmiştir. Diğer taraftan ailenin geliri ve babanın eğitimi ile şiddet davranışları arasında ilişki tespit edilmemiştir. Bu değişkenler için hipotez red edilmiştir.

Tablo 15. Saldırgan Çocuklar-Ebeveynlerin Uyguladığı Şiddet Davranışları ile Çocuk Sayısı

Pearson Chi-Square	Değer	p değeri
2. Küfür ederler	25,220 ^a	0,047
4. Bağırarak korkuturlar	26,932 ^a	0,029
4. Tekme atarlar	19,872 ^a	0,030
5. Tartışma sırasında eşyalara zarar verirler	36,729 ^a	0,010

Tablo 16. Pasif Çocuklar-Ebeveynlerin Uyguladığı Şiddet Davranışları ile Çocuk Sayısı

Pearson chi-square	Değer	p değeri
2. Küfür ederler	14,598 ^a	0,012
4.Bağırarak korkuturlar	15,695 ^a	0,109
5. Küçümser ve aşağılarlar	19,798 ^a	0,031
4. Tekme atarlar	30,000 ^a	0,000

Araştırma sonuçlarına göre saldırgan çocukların ailelerinden gördükleri “küfür etme”, “bağırarak korkutma”, “tekme atma” ve “tartışılırken eşyalara zarar verme” şiddet değişkenleri, aile içindeki çocuk sayısı arttıkça artmakta, aile içindeki çocuk sayısı azaldıkça azalmaktadır. Pasif çocuklarda ise “küfür etme”, “bağırarak korkutma”, “tekme atma” ve “küçümseme ve aşağılama” şiddet değişkenleri, aile içindeki çocuk sayısı arttıkça artmakta, aile içindeki çocuk sayısı azaldıkça azalmaktadır. Araştırmalar çocuk sayısı ile şiddet davranışları arasında ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Masalçı (2001) yaptığı çalışmada kardeş sayısı ile saldırganlık davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. İki, üç ve daha fazla

kardeşli çocukların saldırganlık puanları, kardeşi olmayan ve bir kardeşi olan çocuklardan daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 17. Saldırgan Çocuklar- Ebeveynlerin Uyguladı Şiddet Davranışları ile Aile Tipi

Pearson Chi-Square	Değer	P değeri
1.Hakaret ederler	8,571 ^a	0,036
5.Küçümser ve aşağılarlar	8,523 ^a	0,036

Saldırgan çocukların aile tipinin geniş aile olması durumunda ebeveynlerinden “hakaret yeme” ve “küçümseme ve aşağılama” şiddet değişkenlerinde artış, çekirdek aile olması durumunda azalma görülmektedir. Analiz sonuçlarına pasif çocukların ebeveynlerinden gördükleri şiddet davranışlarının aile tipi arasında ilişki tespit edilmemiştir.

Tablo 18. Saldırgan Çocuklar-Ebeveynlerinin Uyguladığı Şiddet Davranışları ile Annenin Eğitimi

Pearson Chi-Square	Değer	p değeri
3.Tehdit ederler	19,313 ^a	0,004
1.Tokat atarlar	30,350 ^a	0,000
2. Sert cisimle vururlar	17,283 ^a	0,008
3. beni tutarak hırpalarlar	16,614 ^a	0,002
4. Tekme atarlar	17,040 ^a	0,002

Test sonuçlarına göre saldırgan çocuklarda “Tehdit etme”, “Tokat atma”, “Sert cisimle vurma”, “Tutarak hırpalama” ve “Tekme atma” şiddet davranışlarının annenin eğitim durumu ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu şiddet davranışları annenin eğitimi azaldıkça artmakta, annenin eğitimi arttıkça azalmaktadır.

Tablo 19. Pasif Çocuklar-Ebeveynlerinin Uyguladığı Şiddet Davranışları ile Babanın Eğitimi

Pearson chi-square	Değer	p değeri
3. Tehdit ederler	6,724 ^a	0,035

Test sonuçlarında sadece pasif çocuklarda “Tehdit etme” davranışlarının babanın eğitim durumu ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan saldırgan çocukların ebeveynlerinden gördükleri şiddet davranışları ile babalarının eğitimleri ilişkili değildir.

Araştırma sonuçları çocuğun bakımından sorumlu olan annenin eğitimi ve bilinçli olmasının önemini göstermektedir. Uluğtekin (1976) yaptığı araştırma sonucunda saldırganlık eğilimine ilişkin olarak anne-çocuk ilişkisinin, baba-çocuk ilişkisinden daha önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayan’ın (2007) yaptığı araştırmada çocuğun aile içinde şiddete uğramasında etkili olan faktörler ailedeki yaşayan birey sayısı (geniş aile), annenin eğitim durumu, mesleği ve ailenin gelir düzeyi olduğu ortaya çıkmıştır. Annenin yeterli hissetmesi ve bilinçli olması ile çocuğun maruz kaldığı şiddet ilişkilidir. Annenin eğitimi arttıkça çocuğuna daha bilinçli davranacaktır.

Ayrıca bu araştırmaya katılan annelerin eğitimlerinin babalarla karşılaştırıldığında düşük olduğu ve evde babanın daha güçlü otorite figürü olduğu da dikkat çekmektedir. Erkeğin hem iş hayatında hem de aile hayatında güçlü figür olması kültürel olarak kabul edilmiştir ve kadın erkek arasındaki eşitsizliği göstermektedir. Diğer taraftan saldırgan çocukların ailelerinden gördükleri şiddet, babalarının eğitimleri ile ilişkili olmaması babaların çalıştıkları için evde daha az zaman geçirdiklerinden dolayı çocuklarıyla daha az çatışma yaşamalarına bağlanabilir.

Birçok araştırmada sosyo-ekonomik durumun, şiddeti etkilediğini vurgulamaktadır. Sheidow, Gorman-Smith, Tolan ve Henry (2001) kentin yoksul bölgelerinde oturan 14–17 yaşları arasındaki 246 Afrika ve Latin asıllı Amerikalı ergen üzerinde yaptıkları araştırmanın sonucunda kentin yoksul bölgelerinde yaşama ile şiddete maruz kalma arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Diğer

tarafından bu araştırma sonucunda şiddet davranışı ile ailenin gelir seviyesi arasında bir ilişki tespit edilmemiştir.

Bunun nedeni araştırmada ailelerin gelir durumu hakkındaki bilgilerin annelerinin değerlendirmesiyle sınırlı olması olabilir. Anneler “Kendi çevrenizdeki (mahallenizdeki) ailelerle karşılaştırılınca gelir seviyenizin nasıl olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusunu “çok zayıf”, “orta”, “iyi çok iyi” olarak cevaplamışlardır. Annelerin genel olarak gelir durumlarını “zayıf” veya “çok zayıf” olarak işaretlemekten çekindikleri araştırmacı tarafından gözlenmiştir. Bu nedenle araştırmacı gelir seviyelerini “orta” ve “iyi” olduğunu düşünen birkaç anne ile detaylı görüşmüş ve aslında ailenin bir kişinin askeri ücreti ile kıt kanat ay sonunu getirdiklerini öğrenmiştir.

Sosyo-ekonomik düzey olarak araştırma fakir ve eğitim düzeyi düşük, göç olarak büyümüş, kaçak yapılanmanın olduğu bir bölgede gerçekleşmiştir. Bu bölgede annelerin çocuğun düşündüğü gibi ne “orta”, ne de “iyi gelir” düzeyine sahip aileler bulunmaktadır. Bu araştırmayı tekrar edecek araştırmacıların daha geçerli bilgiler edinmek için gelir seviyesini aylık gelir miktarı belirterek somut olarak sormaları önerilir.

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Şiddet ve saldırganlık toplumsal bir sorundur. Saldırganlığın önüne geçilmediği takdirde hem bireyin, hem de toplumun olumsuz etkileneceği kuşkusuzdur. Saldırganlığın kaynağını anlamak saldırganlığı önleme çalışmalarına ışık tutacaktır. Diğer taraftan literatürde saldırganlığın tanımı ve kaynağına dair bir uzlaşma söz konusu değildir. İçgüdü kuramları saldırganlığın doğuştan gelen bir dürtü olduğunu vurgularken, sosyal öğrenme kuramları saldırganlığın sosyalleşme sürecinde öğrenildiğini savunmaktadır. Sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlık çocuğun erken yaşlarda çevresindeki bireyleri model almasıyla öğrenilmektedir. Eğer saldırganlık öğrenilen bir davranışsa çocuğun büyüdüğü aile ortamı çocuğun saldırgan davranmasında önemli role sahip olacaktır. Saldırganlık düzeyi yüksek birey, aile kurduğunda sahip olduğu çocuğa ve eşine şiddet uygulanabilir ve aile içindeki şiddetten dolayı çocuklarının da saldırganlık düzeyi yüksek olabilir. Bu kısır döngü yıllarca böyle devam edebilir. Şiddetle beslenen birey, çocuğunu da şiddetle besleyecektir. Birçok araştırma aile içi şiddet ile çocuğun saldırganlık ve şiddet içeren davranışları arasında pozitif bir ilişki bulmuştur (Ayan, 2010, Erdoğan, 2005, Kahraman, 2000, Karataş, 2002).

Diğer taraftan bu araştırmalarda aile içi şiddet hakkındaki bilgiler aile içinde şiddet “var” veya “yok” sorusuna çocuğun verdiği cevapla sınırlı kalmıştır (Ayan, 2010). Aile içi şiddet ve saldırganlığın arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için derinlemesine araştırma yapmak gerekmektedir. Bu nedenle bu araştırmada aile içi şiddet değişkeni daha kapsamlı incelenmiştir. Bu araştırma, ilköğretim 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile aile içi şiddet arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile uygulanmıştır. Bu ilişkiyi incelemek için İstanbul İli, Esenyurt İlçesindeki bir ilköğretim okulunun 6., 7. ve 8. sınıflarında okuyan 30 saldırgan ve 30 saldırgan olmayan “pasif” çocuklar aile içinde yaşanan şiddet açısından karşılaştırılmıştır.

Araştırma sonucunda, öğrencilerin evinde araştırmanın başında varsayıldığı gibi ağır şiddet davranışlarının sergilenmediği, hafif düzeyde sözel-duygusal ve fiziksel şiddet davranışlarının yaşandığı ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan yaşanan şiddet hafif düzeyde de olsa aile içi şiddet açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Pasif çocukların aile içi şiddet ortalamaları, saldırgan çocukların ortalamalarından daha düşüktür. Ayrıca saldırgan çocukların hem kendilerinin, hem de annelerin babalarından daha fazla şiddet gördüğü ortaya çıkmıştır. Saldırgan çocuklar pasif çocuklara göre hem şiddete maruz kalmakta, hem de eşler arası şiddete şahit olmaktadır.

Aile içi şiddet davranışları ile çocuk sayısı, annenin eğitimi arasında ilişki bulunurken, aile tipi ve ailenin gelir seviyesi arasında bir ilişki tespit edilmemiştir.

Üç ayrı kaynaktan toplanan saldırganlık puanları karşılaştırıldığında ise çocukların kendilerinin, öğretmenlerinin ve annelerin verdikleri puanlar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Çocuklar kendilerini anne ve öğretmenlerinin verdikleri puanlara göre daha saldırgan görmektedir. Bu sonuçlar çocukların saldırganlıklarını annenin, öğretmenin, kendilerinin farklı yorumladığını ve üç ayrı kaynaktan alınan bilgilerin farklı olduğunu göstermektedir. Araştırmacıların, saldırganlığı değerlendirme ölçekleri geliştirilirken ve saldırganlık hakkında bilgi toplarken bu sonuçlar dikkate alınmalıdır.

Öğretmen ve annelerle yapılan mülakatlarda ise nicel bilgilerden farklı bulgular ortaya çıkmıştır. Öğretmenler saldırgan öğrencileri yüksek düzeyde saldırgan bulurken, anneler ise saldırgan ve pasif çocukları orta düzeyde saldırgan bulmaktadır. Aynı zamanda anneler çocuklardaki bu saldırganlık düzeyini problem olarak görmemekte ve normal bir çocuğun yaramazlığı olarak görmektedir. Bu durum araştırmaların nicel bilgilerin yanı sıra nitel bilgilerle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Ayrıca öğretmenler saldırgan çocukların okul başarısını, gelişimsel seviyesini, ebeveynlerinin okula ilgilerini saldırgan olmayan çocuklara göre daha düşük görmektedir.

Anneler ve çocuklarıyla yapılan mülakatlarda ise hafif düzeyde şiddet davranışlarının bir disiplin yöntemi olarak benimsendiği görülmüştür. Genel olarak

anneler çocukların terbiyesinde çocuğa şiddet uygulamanın gerekli olmadığını düşünürken, mecbur kaldıklarında şiddete başvurduklarını üzümlere ifade etmişlerdir. Çocukların, ebeveynlerinden gördükleri şiddete bakış açıları genel olarak hak ettikleri yönündeydi. Bu durum kültürel olarak hafif şiddet davranışlarının çocuk terbiyesinde kullanıldığını göstermektedir. Kağıtçıbaşı (2002) yaptığı araştırmalarda şiddetin çocuk terbiyesinde sıklıkla kullanıldığını ifade etmiştir. Bu araştırma bulgularıyla tutarlıdır.

Sonuçlar bu araştırmanın hipotezlerini desteklemektedir. Aile içi şiddet ile saldırganlık arasında pozitif bir ilişki vardır. Aile içinde şiddet varsa, çocuğun saldırganlık düzeyi de artmaktadır. Şiddet ortamı çocuğun saldırganlık düzeyini artırmaktadır. Kısacası aile içi şiddet saldırganlığın annesi, saldırganlık ise aile içi şiddetin yavrusudur. Saldırganlık aile içi şiddet ortamında doğuyor ve büyüyor. Bu nedenle aile içi şiddetin önlenmesi, saldırganlığın da önlenmesine destek olacaktır. Diğer taraftan aile içinde şiddet yaşanmasına birçok faktör etkili olmaktadır. Başka bir araştırma aile içi şiddeti artıran faktörleri araştırabilir. Araştırmalar sosyo-ekonomik durumun ve kültürel değerlerin aile içi şiddet konusunda en önemli değişken olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumda ailenin refahı, aile içinde ilişkilerin sağlıklı olmasına, şiddetin azalmasına neden olacaktır. Saldırganlığı önlemin ilk yolu ailelerin ekonomik durumunu düzeltmek ve annenin eğitim seviyesini artırmaktır. Bu nedenle yetkililerin bu konuda çalışmalar yapmalıdır.

Araştırma sonucunda annenin eğitimi ile aile içi şiddet arasında ilişki bulunmuştur. Bu durum saldırganlığı önleme çalışmalarına annenin dahil edilmesinin önemini göstermektedir. Çocuğu yetiştiren anne olduğu için annenin psikolojik durumu ve eğitim seviyesi çocuğun gelişiminde çok önemli role sahiptir. İlköğretim okullarında rehber öğretmenler annelere sık sık çocuk yetiştirme konusunda seminer verebilir.

Bu araştırmanın bulguları derinlemesine bilgi edinmenin önemini ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda nicel olan bilgiler, nitel bilgilerle çürütülmüştür. Örneğin saldırgan ve pasif çocuklar arasında annenin verdikleri saldırganlık puanı açısından anlamlı bir fark çıkmıştır. Bu nicel bilgiye göre saldırgan çocukların saldırganlık düzeyi, pasif çocukların saldırganlık düzeyinden fazladır. Diğer taraftan annelerle yapılan mülakatlarda aslında annelerin saldırgan çocukları çok saldırgan

bulmadıkları, pasif çocukları da çok pasif bulmadıkları ortaya çıkmıştır. Yani annelere göre pasif ile saldırgan çocukları arasında nicel bilginin ortaya koyduğu gibi büyük bir fark yoktur. Saldırgan çocuklar pasiflere göre biraz daha girişkendir. Bu nedenle aile içi şiddet ve saldırganlık gibi hassas konular nitel bilgilerle araştırılmalıdır. Sadece nicel bilgilerle araştırmak geçerli sonuçlar veremeyecektir.

Nitel bir çalışma yaparken araştırma tasarımı ve uygulanma aşaması çok önemlidir. Bu çalışmanın tasarımında ve uygulanmasında birçok problemlerle karşılaşılışmıştır. Bunlardan ilki araştırmanın konusu ile ilgilidir. Araştırma aile içi şiddet gibi zor bir konuyu derinlemesine incelemeye çalışmıştır. Aile içi şiddet doğası gereği ailede saklı tutulan bir olay olduğu için şiddete maruz kalan da, şiddet uygulayan da bunu saklamayı tercih etmektedir. Böylesi hassas bir konuda doğru bilgiye ulaşmak oldukça zordu. Araştırma sonucunda aile içinde şiddet ortalamalarının yüksek çıkmaması da bu durumla ilgili olabilir. Çocuklar da anneler de mülakatlar sırasında aile içi şiddet hakkında bilgi vermekten çekiniyorlardı.

Çocuklarla teke tek mülakat yapılmamış, daha çok çocuklara 2-3'lü gruplar şeklinde formları doldurmaları için destek olunmuştur. Bu durum çocukların arkadaşlarından çekinmelerine sebep oldu. Bu araştırmayı tekrarlayacaklarını çocuklarla teke tek görüşmeleri çocuklarla iyi güven ortamının kurulmasını ve çocukların da arkadaşlarından utanmadan cevap vermelerini sağlayacaktır. Annelerle diyalog kurmak da çok önemlidir. Mülakatların, annelerin daha yakından tanıdığı okulun rehber öğretmenleriyle birlikte yapılması daha geçerli bilgi edinilmesini sağlayacaktır.

Diğer taraftan okul yönetimi ve öğretmenlerinin bu araştırmayı bir yük olarak görmesi uygulamada çeşitli sorunlar yaşanmasına neden oldu. Ne araştırmacı bu okulda araştırma yaptığından mutluydu, ne de okul bu araştırmanın okulunda yapılmasından menundu. Rehber öğretmenler, aileleri okula davet etme görevini dahi araştırmacıya bıraktılar. Araştırmaya bir katkı sağlamadılar. Bu nedenle araştırmacı bilgileri toplarken çok zorlandı. Araştırmacı teker teker 60 anneye telefon açmak zorunda kaldı. Araştırmacının annelere telefon açması anneleri kaygılandırdı. Anneler okula geldiğinde nereye geleceklerini bilmiyorlardı. Araştırmacı okul kapısında nöbet tutmak zorunda kaldı. Gelen annelerle mülakat yapılacak bir oda

sağlamakta bile zorlandılar. Rehber öğretmen, anneleri öğretmenlerle tanıştırmadığı için öğretmenlerle yapılan mülakatlar da pek sağlıklı gerçekleşmedi.

Anneler araştırmanın amacını anlama konusunda çok meraklı ve kaygılıydılar. Anneler kendi aralarında “Okula deli doktoru gelmiş” diye bir dedikodu bile çıkarmışlardı. Bundan dolayı anneler araştırmacı tarafından arandı ve telefonda çocuklarıyla ilgili bir sorun olmadığı vurgulanarak okula davet edildi. Gelen annelere “bunun bir bilimsel araştırma olduğu, yüksek lisans öğrencisinin tez bitirme ödevi olduğu” ifade edildi. Eğer okul işbirliği içinde olsaydı bu problemler yaşanmayacaktı. Bu araştırmayı tekrar edecek araştırmacıların sadece bir okul değil birçok okuldan izin almaları, işbirliğine açık olan okulları seçme şanslarını artıracaktır. Uygulamadan önce okulun kadrosunun sürecin nasıl işleyeceğini bilmesi ve araştırmacıya her aşamada destek olması çok önemlidir. Okul yönetimi ve rehber öğretmenlerle toplantı yapıldıktan sonra okulun öğretmenleri ile toplantı yapılarak araştırmacı öğretmenlerle iyi bir ilişki kurulabilir.

Ayrıca bir okulla çalışmanın diğer dezeavantajı aile içi şiddet yaşayan aileleri bulma konusundaki sıkıntısıydı. Araştırma sonucunda ailelerde hafif düzeyde şiddet yaşandığı ortaya çıkmıştır. Araştırmanın örneklem seçiminde aile içi şiddetin yoğun yaşanmadığı bir bölge seçilmemiş olabilir. Bu nedenle birkaç bölgede farklı okullarla çalışılması faydalı olacaktır.

Diğer bir problem ise araştırmanın örneklem sayısı ile ilgiliydi. Araştırma hem nicel, hem de nitel nitelikte olduğu için örneklem sayısı kısıtlı tutulmuştu. Bu durum verilerin analizlerinde istatistiksel testlerin yapılmasına engel oldu. Bu araştırmayı tekrarlayacak olan araştırmacılar daha fazla örnekleme çalışabilir. Daha fazla örnekleme çalışılacağı için de veri toplama sürecinde 5-10 araştırmacıyla birlikte çalışılmalıdırlar. Ayrıca annelerin eğitim düzeyi düşük olduğu için de araştırmacı sayısının fazla olması önemlidir. Bu durum zamanı da iyi kullanmayı sağlayacaktır. Bir araştırmacının bilgi toplaması için daha uzun zaman gerekmektedir. Nitel çalışmaların verilerinin daha uzun zamana yayılması gerekmektedir.

Mülakatlar sırasında çocukların ve annelerin düşünceleri aynı anlamı ifade eden farklı açık uçlu sorular sorulmuştur. Bu durum araştırma verilerinin geçerliliğini

etkilemektedir. Bu nedenle araştırmayı tekrar edecek araştırmacının diğer araştırmacılara eğitim vermesi ve mülakatlarda olabildiğince standart açık uçlu sorular sorarak bilgilerin daha standart toplanmasına gayret edilmelidir.

Ayrıca bu araştırmada birçok değişkenle çalışıldığı için ve aile içi şiddet derinlemesine incelendiği için kontrol grup olarak saldırgan olmayan çocukların araştırmaya dahil edilmesi analizlerin düzenlemesini güçleştirmiştir. Bu nedenle sadece saldırgan çocuklar ve aile içinde şiddet yaşayan ailelerin sečilmesi daha geçerli sonuçlar verecektir. Araştırmanın tasarımı da değişiklikler yapmak faydalı olacaktır. Örneđin saldırgan çocuklar, güvenilirliği test edilmiş bir ölçekle belirlenmeli ve bu çocukların öğretmenleri ve anneleri ile mülakatlar tek tek yapılmalıdır. Böylece örneklem sayısı daha fazla olabilir ve analizlerde bilgi fazlalığı oluşmaz.

Araştırmadaki değişkenlerinde gözden geçirilmesinde fadyalı olacaktır. Örneğin bu araştırmada ailenin gelir durumu hakkındaki bilgiler annelerin algısıyla sınırlıdır. Ailenin gelir durumu “gelir miktarı” belirtilerek sorulabilir. Demografik bilgiler için ayrı bir form hazırlanabilir.

Ayrıca araştırmada çocukların akademik başarısı sadece öğretmenlerin düşünceleriyle sınırlı kalmıştır. Öğretmenler saldırgan çocukları pasif çocuklara göre daha başarısız bulmaktadır. Okul başarısı ve saldırganlık ilişkisi arasındaki ilişkiyi anlamak için bu değişken de araştırmaya eklenmelidir. Bu araştırmayı tekrar etmek isteyen araştırmacılar akademik başarıyı okul müdüründen aldıkları GNO ile ölçebilirler.

Son olarak araştırmanın anket sorularının sadeleştirilerek, veri toplama aşamalarını planlayarak, okulla işbirliği sağladıktan sonra pilot çalışma ile araştırmanın tüm süreci test edilmeli ve sonrasında araştırma tüm örneklemlemler ile çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alikasifoğlu, M., Ercan, O., Erginöz, E. ve Kaymak, D. A. (2004). *Violent behavior among Turkish high school students and correlate of physical fighting*. European Journal of Public Health, 14(2): 173-177.
- Aral, N. ve Diğerleri, (2004). *İlköğretim Okullarının Sekizinci Sınıfına Devam Eden İlköğretim Öğrencilerinin Saldırğanlık Eğilimlerinin İncelenmesi*. Çağdaş Eğitim Dergisi, 315, 17-25.
- Arıkan Ç. (1987). *Sosyal hizmet açısından şiddet ve bir türü olarak evlilikte kadına yönelik şiddet*. SHYO Dergisi, Ankara. 5(1): 73.
- Avcı, A. (2010). *Aile Yapı ve Atmosferinin Okul Şiddetine Etkisi*. Değerler Eğitim Dergisi, 8 (19): 7-52.
- Avcı, R. (2006). *Şiddet Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Ergenlerin Ailelerinin Aile İşlevleri, Öfke ve Öfke İfade Tarzları Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- Ayan, S. (2007). *Aile içinde şiddete uğratan çocukların saldırğanlık eğilimleri*, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 8, 206-214.
- Ballard, M.E., ve Diğerleri. (2004) *School aggression and dispositional aggression among middle school boys*. RMLE Online, 27 (1): 1-11.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. New York: Prentice-Hall, Inc.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New Jersey: Prentice -Hall. Inc.
- Başar, F. (1996). *Üvey Ebeveyne Sahip Olan ve Olmayan 10-11 Yaş Grubundaki Çocukların Saldırğanlık Eğilimleri Ve Kendilerini Algılama Biçimlerinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bayındır, N. (2010). *Aile İçinde Yaşanan Şiddete Karşı Çocuğun Gösterdiği Tepkiler*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 1-9.
- Berkowitz, L. (1993). *Agression: Its causes, consequences, and control*. New York: McGraw-Hill.
- Bilgin, N. (1988). *Sosyal Psikolojiye Giriş*. E.Ü.E.F.Y. 48, 271-303.

- Can, S. (2002). Aggression Questionnaire adlı Ölçeğin Türk Popülasyonunda Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Servisi Şefliği, İstanbul.
- Dahlenberg, D.L. (1998). *Youth violence in the united states major trends, risk factors, and prevention approaches*. American Journal of Preventive Medicine. 1484, 259-272.
- Demirhan, M. (2002). Kendini Açma Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenler Açısından Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dizman, H. (2003). Anne-Babası ile Yasayan ve Anne Yoksunu Olan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Doğan, S. (2001). Farklı Sosyo-ekonomik Düzeylere Mensup Ergenlik Çağındaki Kız ve Erkeklerin Saldırgan Davranışlarıyla Ana-baba Tutumları Arasındaki İlişkiler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dollard, C. ve Diğerleri. (1988). *Sosyal Psikolojiye Giriş*. (Çev. Bilgin, N.). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Efiliti, E. (2006). Ortaöğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık ve Denetim Odağı'nın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- E-kolay.net: www.ekolay.net, (24 Temmuz 2002).
- Erdoğan, M.Y. (2005). *Suçta Yönlendirilen ve Yönlendirilmeyen Çocukların Aile İlişkileri İle Saldırganlık Davranışlarının Karşılaştırılması*. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 12 (3): 106-114.
- Fromm, E. (1984). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*. (Çev. Alpagut, Ş.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freedman, J.L., Sears, D.O., ve Carlsmith, J.M. (1998). *Sosyal psikoloji*. (Çev. Dönmez, A.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Freud, S. (1974). *Psikanalize Giriş Dersleri*. (Çev. Budak, S.). 1. Baskı, Londra: Hogarth Press, Ankara: Öteki Yayınevi.

- Gök, M. (2009). Aile İçi Şiddet Ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
- Gümüş, T. (2000). Kendini kabul düzeyleri farklı lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre saldırganlık düzeyleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güner, İ. (2007). Çatışma Çözme Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Grup Rehberliğinin Lise Öğrencilerinin Saldırganlık ve Problem Çözme Becerileri Üzerine Etkisi. Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürsoy, F. (2002). *Annesi Çalışan ve Çalışmayan çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi*. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi, 1 (6-7): 7-15.
- Hatunoğlu, A. (1994). Ana-baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. 10. Basım. İstanbul: Evrim Yayınevi ve Bil. San. Tic. Ltd. Şti.
- Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger, H. (1995). *Aile bireyleri arasında şiddet içeren davranışlar: Ankara' dan bir örneklem*. Aile Kurultayı. Ankara.
- Kahraman, H. (2000). Aile Yaşamlarında Şiddet Olan Ergenlerin Ana-Babalarıyla Olan İlişkilerini ve Kendilerini Değerlendirmeleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, Z. B. (2002). *Anne baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Çağdaş Eğitim Dergisi, 317.
- Kartal, H. (2009). *Öğretmen Adaylarının Uygulama Okullarındaki, Zorbalıkla İlgili Değerlendirmeleri*. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(1): 141-172.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar-İlkeler-Teknikler*. 15. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaymak Ö. S. (2004). *Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37 (2): 27-39.
- Kepenççi, Y. ve Çinkır, Ş. (2005). *Bullying among Turkish High School Students*. Child Abuse & Neglect, 1717, 1-12.

- Kesen, N. F., Deniz, M. E. ve Durmuşoğlu, N. (2007). *Ergenlerde Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Arasındaki İlişki: Yetiştirme Yurtları Üzerine Bir Araştırma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17, 353 -364.
- Kocatürk, R. (1982). Saldırganlık Güdüsünün Spor ve Eğitim Alanında Meslek Seçimine Etkisi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köknel, Ö. (1995). *Kişilik: Kaygıdan Mutluluğa*. 13. Baskı. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köksal, F. (1991). Denetim Odağı ile Saldırgan Davranış Arasındaki ilişkiler. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtyılmaz, Y. (2005). Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Düzeyleri ile Akademik Başarıları İletişim ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Lorenz, K. (1966). *On Aggression*. New York: Harcourt, Brace and World, Inc.
- Lorenz, K. (1996). *Saldırganlığın Spontanlığı* (Çev. Şahinoğlu, M.). Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi, (6-7): 165-168.
- Masalcı, E. D. (2001). Aile İçi İletişimlerle Çocuğun Saldırganlık Düzeyi ve Uygun Davranışların Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- MEB, Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2006). Eğitim ortamlarında şiddetin önlenmesi ve azaltılması strateji ve eylem planı (Genelge: 2006/26). Ankara.
- Milliyet Gazetesi. Şubatta 25 Olay. (25 Mart 2006).
- Moeller, T. G. (2001). *Youth Aggression and Violence: A Psychological Approach*, USA: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lipsitt, N. (1993). Development of empathy in children: the contribution of maternal empathy and communication style, PHD, Ohio.
- Nugent, W.R. ve Champling, D. (1997). *The effects of anger control training on adolescent antisocial behavior*. Research on Social Work Practice, 7 (4).

- Olweus, D. Smith, .P.K, Morita, Y., Junger-Tas, J., Catalano, R. ve Slee, P. (Ed.) (1999). *The nature of school bullying: A cross national perspective*. London: Routledge.
- Öğülmüş, S. (1995). Okullarda (Liselerde) Şiddet ve Saldırganlık, Yayınlanmamış Araştırma Raporu. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. Ankara.
- Özmen, A. (2004). Seçim Kuramı ve Gerçeklik Terapisine Dayalı Öfkeyle Başa Çıkma Eğitim Programının Üniversite Öğrencilerinin Öfkeyle Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öztürk, İ. (1990). Anne-Baba Tutumlarının Üniversite Öğrencilerinin Bağımsızlık, Duyguları Anlama, Yakınlık, Başatlık, Kendini Suçlama ve Saldırganlık Düzeylerine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahan, M. (2007). Lise Öğrencilerinde Saldırganlığı Yordalayan Bazı Değişkenlerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı.
- Tok, Y. (2001). Cinsiyet Rollerine İle İlgili Farklı Kalıp Yargılara Sahip Üniversite Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topuz, R., Sanioglu, A. ve Çalayan, H.S. (2010). *Amatör Futbol Oyuncularının Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 12 (1): 42-49.
- Tuzgöl, M. (1998). Ana-baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uluğtekin, S. (1976). Anne-baba Davranışlarıyla Çocuğun Saldırganlık ve Bağımlılık Eğilimi Arasındaki İlişkilerinin Araştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uz, C. (1989). Aile İçindeki Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Vatandaş, C. (2003). *Aile ve şiddet: Türkiye'de eşler arası şiddet*. Ankara: Uyum Ajans.

Yıldırım, F. (1998). *Saldırganlık ve Cinsiyet İlişkisi*. Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 22 (15-32):
210-21

EK

EK- 1**Saldırganlık Ölçeği (Can, 2002)****YÖNERGE**

Sevgili öğrenciler aşağıda çeşitli ifadeler bulunmaktadır. Karakterinize en uygun seçeneği bu ifadelerin karşısındaki kutucuklara X işareti ile işaretlemeniz beklenmektedir. Samimi ve içten cevap vermeniz araştırma açısından önemlidir.

	KARAKTERİNİZE EN UYGUN OLAN YANITI (X) ŞEKLİNDE İŞARETLEYİNİZ	Hiç Uygun Değil	Çok Az Uygun	Biraz Uygun	Çok Uygun	Tamamen Uygun
1	Arkadaşlarım çok münakaşacı olduğumu söylerler					
2	Şans hep başkalarına gülüyor, onlardan yana oluyor					
3	Birden parlarım, ama çabuk sakinleşirim					
4	Kendimi sık-sık diğer insanlarla tartışırken bulurum					
5	Bazen hayatın bana adaletli davranmadığını düşünürüm					
6	İnsanlarla aynı fikirde olmazsam onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam					
7	Bazen ortada hiçbir neden yokken parlarım					
8	Kız ya da erkek birisi beni kışkırtırsa ona vurabilirim					
9	Bazen niye bu kadar katı olduğumu merak ediyorum					
10	Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur					
11	Biri çok üzerime geldiğinde, sıkıştırdığında ona vurabilirim					
12	Öfkemi kontrol etmekte zorluk çekerim					
13	Eğer çok kızarsam o kişinin yaptığı işleri berbat edebilirim					

14	Kapıyı arkadan gelenin yüzüne çarpacak kadar çıldırabilirim					
15	İnsanlar bana patronluk tasladıklarında, onların inadına işi ağırdan alırım					
16	İnsanlar bana nazik davrandıklarında, ne isteyeceklerini merak ederim					
17	Her şeyi dağıtacak kadar çılgınlaşabilirim					
18	Bazen sevmediklerim hakkında dedikodu yayar, çamur atarım					
19	Ben sakın biriyim					
20	İnsanlar beni kızdırlarsa, onlara gerçek düşüncemi söyleyebilirim					
21	Bazen insanların arkamdan bana güldüklerini hissederim					
22	İstediğimi elde edemediğim zaman kızgınlığımı gösteririm					
23	Bazen birine vurma isteğimi kontrol edemem					
24	Pek çok insandan daha sık kavga ederim					
25	Eğer biri bana vurursa ben de ona vururum					
26	Arkadaşlarımla aynı fikirde olmadıgımda açıkça söylerim					
27	Haklarımı korumak için şiddete başvurmam gerekirse hiç çekinmem					
28	Fazla dostça davranan yabancılara güvenmem					
29	Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissederim					
30	Beni gerçekten rahatsız edenlere susarak, ilgilenmeyerek tepki veririm					
31	Arkadaşlarımla, arkamdan, benim hakkımda konuştuklarını bilirim					
32	Bazı arkadaşlarımla, benim düşünmeden hareket ettiğimi düşünürler					
33	Bazen hiçbir şey düşünemeyecek kadar kıskanç olurum					
34	El şakası yapmaktan hoşlanırım					

EK- 2

Saldırganlık Ölçeği (Anne Formu)

Çocuğun Adı Soyadı:

	ÇOCUĞUĞUNUZUN KARAKTERİNE EN UYGUN OLAN YANITI (X) ŞEKLİNDE İŞARETLEYİNİZ	Hiç Uygun Değil	Çok Az Uygun	Biraz Uygun	Çok Uygun	Tamamen Uygun
1	Çok sık söz dalaşına girer					
2	Birden parlar ve öfkesini kontrol etmekte zorlanır.					
3	Mahalledeki arkadaşlarına ve kardeşine şiddet uygular (vurma, tekme, kavga etme).					
4	Evdeki kurallara uymakta zorlanır.					
5	Söz dinlemez.					
6	Sinirli bir çocuktur.					

Diğer Gözlem ve Düşünceler:

EK- 3

Saldırganlık Ölçeği (Öğretmen Formu)

Öğretmenin Adı:

Öğrencinin Adı Soyadı:

	ÖĞRENCİNİZİN KARAKTERİNE EN UYGUN OLAN YANITI (X) ŞEKLİNDE İŞARETLEYİNİZ	Hiç Uygun Değil	Çok Az Uygun	Biraz Uygun	Çok Uygun	Tamamen Uygun
1	Çok sık söz dalaşına girer					
2	Birden parlar ve öfkesini kontrol etmekte zorlanır.					
3	Arkadaşlarına şiddet uygular (vurma, tekme, kavga etme).					
4	Okuldaki kurallara uymakta zorlanır ve disiplin problemleri yaşar.					
5	Teneffüslerde arkadaşlarını rahatsız eder.					
6	Arkadaşları tarafından çok şikayet edilir.					

Diğer Gözlem ve Düşünceler:

EK- 4

Aile İçi Şiddet Anketi (Çocuk Formu)

Adınız ve soyadınız:

Sınıfı:

1. Annem ve/veya Babam bana şu şekilde davrandığı olur

	Davranışlar	Hiç olm adı	Nad iren	Ara Sıra	Sık sık
1.	Hakaret ederler				
2.	Küfür ederler				
3.	Tehdit ederler				
4.	Bağırır Korkuturlar				
5.	Küçümser ve Aşağılarlar				
6.	Tokat atarlar				
7.	Sert cisimle vururlar				
8.	Beni tutarak hırpalarlar				
9.	Tekme atarlar				
10.	Tartışma sırasında eşyalara zarar verir.				

2. Annem ve/veya babamın bana bu şekilde davranmasını hak ettim.

Hayır / Evet

Evet, ise neden hak ettiğini düşünüyorsun?

.....

Anne ve Babanızın eğitimi nedir?

	Eğitimi	Anne	Baba
1	Okuryazar değil		
2	İlkokul mezunu		
3	Ortaokul		
4	Lise Mezunu		
5	Üniversite		

1. Babamın anneme Şu Şekilde davrandığı olur

	Davranış	Hiç olmadı	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Duydum	Gördüm	Hem duydum Hem gördüm
1.	Hakaret eder							
2.	Küfür eder							
3.	Tehdit eder							
4.	Bağırır Korkutur							
5.	Küçümser ve AŞağılar							
6.	Tokat atar							
7.	Sert cisimle vurur							
8.	Annemi tutarak hırpalır							
9.	Tekme atar							
10.	Tartışma sırasında eşyalara zarar verir							

EK- 5

Aile İçi Şiddet Anketi (Anne Formu)

1. Çocuğuma şu şekilde davrandığım olur

	Davranışlar	Hiç olmadı	Nadiren	Ara Sıra	Sık sık
1.	Hakaret ederim				
2.	Küfür ederim				
3.	Tehdit ederim				
4.	Bağırır Korkuturum				
5.	Küçümser ve Aşağılarım				
6.	Tokat atarım				
7.	Sert cisimle vururum				
8.	Tutarak hırpalarım				
9.	Tekme atarım				
10.	Tartışma sırasında eşyalara zarar veririm.				

2. Babasının çocuğa şu şekilde davrandığı olur

	Davranışlar	Hiç olmadı	Nadiren	Ara Sıra	Sık sık
1.	Hakaret eder				
2.	Küfür eder				
3.	Tehdit eder				
4.	Bağırır Korkutur				

5.	Küçümser ve Aşağılar				
6.	Tokat atar				
7.	Sert cisimle vurur				
8.	Tutarak hırpalar				
9.	Tekme atar				
10.	Tartışma sırasında eşyalara zarar verir.				

3. Çocuğunuzun terbiyesinde bu tür sözel ve fiziksel şiddet davranışlar gerekli midir?

Hayır / Evet

Evet ise neden hak ettiğini düşünüyorsunuz?

4. Eşimin bana şu şekilde davrandığı olur

	Davranışlar	Hiç olmadı	Nadiren	Ara Sıra	Sık sık
1.	Hakaret eder				
2.	Küfür eder				
3.	Tehdit eder				
4.	Bağırır Korkutur				
5.	Küçümser ve Aşağılar				
6.	Tokat atar				
7.	Sert cisimle vurur				
8.	Beni tutarak hırpalar				
9.	Tekme atar				
10.	Tartışma sırasında eşyalara zarar verir.				

5. Aile tipiniz nasıldır?

Çekirdek Aile (Anne, baba ve çocuklar)	
Geniş Aile (yakın akrabalarla birlikte)	

6. Çocuğunuz kaçınıcı çocuk?

7. Kaç çocuğunuz var?

8. Ailenizin çevrenizle karşılaştırıldığında aylık geliri nedir?

1.	Çok iyi	
2.	İyi	
3.	Orta	
4.	Zayıf	
5.	Çok zayıf	

9. İstanbul'a nereden geldiniz?

1. Köy
2. Kasaba
3. Şehir Merkezi

10. Kaç senedir İstanbul Esenyurt'ta kalıyorsunuz?